

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Джерела та історіографія про трансформаційні
процеси в освітньому просторі України
(1991–2017)

*Збірник матеріалів
Всеукраїнського науково-практичного семінару
16 травня 2018 року*

Київ – 2018

*Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 07 від 22 червня 2018 р.*

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редкол.), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Лапаєнко С. В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Тарнавська С. В., кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Літературний редактор:

Деревянко Т. М., молодший науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Рецензенти:

Лобода С. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій Інституту комп'ютерних інформаційних технологій Національного авіаційного університету;

Кравченко С. М., кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Д 40 Джерела та історіографія про трансформаційні процеси в освітньому просторі України (1991–2017) : зб. матеріалів Всеукраїн. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Деревянко Т. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. – 66 с.

Збірник містить матеріали, в яких стисло викладено наукові повідомлення учасників Всеукраїнського науково-практичного семінару «Джерела та історіографія про трансформаційні процеси в освітньому просторі України (1991–2017)», що відбувся в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 16 травня 2018 року.

Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій. Відповідальність за зміст публікацій несе автор.

ЗМІСТ

Сухомлинська О. В. Загальноосвітня школа періоду української незалежності в дзеркалі наукових досліджень	5
Березівська Л. Д. Журнал «Рідна школа» як джерело історії реформування загальної середньої освіти в Україні: концепції і проекти (1991–2002)	6
Гупан Н. М. Шкільний підручник як джерело дослідження історії освіти ...	8
Зайченко І. В. Журнал «Педагогіка і психологія» (1993–2018) як джерело для вивчення історії освіти, педагогіки та психології в новітній Україні (до 25-річчя з дня заснування видання)	10
Калініченко Н. А. Микола Кодак – сучасник Василя Сухомлинського	12
Кірдан О. Л. Джерельна база дослідження проблеми управління закладами вищої освіти України (1991–2017)	14
Коляда Н. М. Сучасна педагогічна історіографія про розвиток освіти в Україні	16
Кравченко О. О. Дослідження діяльності Пролеткульту в загальноісторичному контексті з початку 90-х рр. XX ст.	18
Локишина О. І. Джерельна база досліджень із порівняльної педагогіки в умовах трансформаційних процесів в освіті	20
Петренко О. Б. Інформаційний підхід до класифікації історико-педагогічних джерел періоду 1991–2017 рр.	21
Терентьєва Н. О., Проніков О. К. Робота з джерелами: значення для виконання магістерських досліджень	24
Янченко Т. В. Оцінка педології в дослідженнях сучасних науковців	26
Албул І. В. Педагогічна періодика як засіб відображення проблем соціального виховання	28
Гавриленко Т. Л. Джерельна база дослідження розвитку початкової освіти в Україні (1991–2001)	30
Клименко Ю. А. Есперанто-педагогіка як джерело педагогічних інновацій (20–30-ті рр. XX ст.)	32
Коваленко Є. І. Історіографічний аналіз педагогічної персоналістики в дисертаційних дослідженнях України в роки незалежності	34
Корж-Усенко Л. В. Ad fontes: архівні джерела з історії вищої школи початку XX ст.	37

Лапаєнко С. В. Характеристика основних концепцій із реформування освіти в Україні (2016–2017)	39
Лашко М. В. Вивчення спадщини М. Грінченко в незалежній Україні	41
Мельникова О. М. Історіографія дослідження науково-просвітницької та управлінської діяльності Василя Каразіна (90-ті рр. ХХ ст. – до сьогодні)	43
Олійник В. В. Організація освітнього процесу на національній основі в закладах загальної середньої освіти України: нормативно-правові документи (1991–2002)	45
Орищенко І. О. Перші кроки реформування освіти в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. (за матеріалами з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського)	47
Страйгородська Л. І. Трансформаційні процеси в освітній галузі крізь призму періодичних видань	49
Тарнавська С. В. Бібліографічні покажчики як складник джерельної бази з питань розвитку освіти в незалежній Україні	51
Бондаренко В. В. Журнал «Педагогіка і психологія» 1990-х рр. у фондах Педагогічного музею України: зміст видання (до 25-річчя від часу виходу)	53
Бондарчук О. Б. Каталог «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» як джерело сучасних історіографічних досліджень	54
Дерев'янко Т. М. Газета «Освіта» як джерело історії реформування освіти в Україні	55
Дронішкєвич О. В. Розвиток освіти на сторінках зарубіжної наукової періодики з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського	57
Іващенко В. М. Журнал «Робітник освіти» як джерело історико-педагогічних досліджень	58
Кропочева Н. М. Інформаційне забезпечення системи національно-патріотичного виховання в Україні: нормативно-правовий аспект	59
Павленко Т. С. Книжкова виставка «Внесок НАПН України у розбудову національної освіти: джерела та історіографія»: загальний огляд	60
Палійчук Р. І. Часопис «Новим шляхом» – маловідоме джерело для вивчення історії національної освіти	62
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	64

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ДЗЕРКАЛІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Час існування незалежної України налічує більше, ніж чверть століття. За роки державного будівництва, яке відбувається в усіх сферах буття та діяльності людини, йшло осмислення та переосмислення державотворчих і націєтворчих процесів, тобто їхній аналіз й оцінювання. Щодо розвитку та реформування загальної середньої освіти, яка впродовж 1991–2018 рр. зазнавала, можливо, найбільших змін, то наукових досліджень, присвячених цим процесам, недостатньо з огляду на кількість трансформацій у царині загальної середньої освіти вказаного періоду. Йдеться насамперед про історико-педагогічну науку.

До аналізу змін у цій ланці освіти постійно звертається дослідник Л. Березівська, починаючи з 2011 р. У статті «Реформування шкільної освіти в Україні в умовах державотворення (початок 90-х років XX ст.)» (2011) науковець основну увагу приділила аналізу документів, що стосувалися загальної середньої освіти, зокрема Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Вона продовжила цей напрям у 2018 р., виступивши з темою «Реформування загальної середньої освіти в перше десятиліття незалежної України: нормативно-правові документи (1991–2002)».

Заслуговує на увагу й монографія польського дослідника історико-педагогічного процесу М. Библюка «Відродження і розвиток освіти в незалежній Україні (1991–2010)», що вийшла в Польщі 2011 р., хоча власне про розвиток освіти в незалежній Україні тут йдеться лише в перших трьох розділах.

На наш погляд, українські історики також недостатньо уваги приділяють цим питанням. Відзначимо лише, що ще в 1993 р., тобто майже 25 років тому, Л. Кузнєцовою було захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на тему «Загальноосвітня школа України. Кінець 80-х – початок 90-х років (історико-політичний аспект)». На неї часто посилаються, але, як видається, дослідження охоплює незначний проміжок часу й стосується лише початку процесів реформування цієї ланки освіти. У 2009 р. вийшла стаття Н. Біденко «Розвиток загальної середньої освіти в Україні в період незалежності», у якій приділено значну увагу соціальним, демографічним і статистичним складникам загальної середньої освіти. Такий підхід характерний для історичних розвідок.

Досить незначна увага до аналізу процесів, що відбувалися в загальній середній освіті, пояснюється, на нашу думку, тим, що вони належать до «історії сучасності» («недавньої історії», «історії сьогодення»). Для їх характеристики нашими науковцями ще не вироблено відповідного дослідницького інструментарію, не окреслено й не охарактеризовано джерельну базу досліджень, її специфіку. Оскільки аналіз стосується власне сьогодення, то має змінюватися й методика проведення дослідження, яка не

лише враховує постійні трансформаційні зміни, мінливість і плинність реалій, їх хвилеподібність і неоднозначність, невизначеність, а й вибудовує свою наукову аргументацію саме на цих підвалинах. Це стосується також і підходів до визначення критеріїв періодизації «недавньої історії» розвитку української школи, і застосування понятійно-термінологічного апарату, його перетлумачення, коли за зовнішньою сталою оболонкою відбувається наповнення іншим змістом, з іншими конотаціями, інколи протилежними усталеним, такими, наприклад, як щодо поняття «всебічно розвинена особистість».

Найближчим часом спостерігатимемо збільшення інтересу дослідників до вивчення історії розвитку загальної середньої освіти в період незалежності, який потребуватиме високого рівня кваліфікації, переосмислення трансформаційних і глобалізаційних процесів з автономізацією особистості, вміння поєднувати історико-педагогічний підхід з аналізом сучасного стану освіти та визначати перспективи на майбутнє.

Л. Д. Березівська

**ЖУРНАЛ «РІДНА ШКОЛА» ЯК ДЖЕРЕЛО
ІСТОРІЇ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ: КОНЦЕПЦІЇ І ПРОЕКТИ
(1991–2002)**

У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України зберігається колекція журналу «Рідна школа» (до 1991 р. «Радянська школа»), який бере початок від створеного в 1922 р. часопису «Шлях освіти». У різні періоди розвитку освіти (радянський, незалежної України) зазначене видання висвітлювало організаційно-змістові основи її реформування, зокрема нормативні документи або їх проекти, ідеї керівників освіти, науковців, учителів, громадськості щодо перспективних векторів розвитку української школи. Проаналізувавши крізь призму джерелознавства матеріали журналу «Рідна школа» першого десятиліття незалежної України, ми дійшли висновку, що часопис є цінним джерелом із різних проблем реформування загальної середньої освіти на макро- та мікроісторичному рівнях, відтворює еволюцію освіти й педагогічної науки в період становлення української державності [1]. Він відіграв важливу роль у консолідації освітніх, педагогічних і громадських сил довкола ідеї створення національної системи освіти на основі найкращого вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Редакція презентувала освітянській громадськості для обговорення проекти різних за характером і змістом авторських концепцій українських освітян і науковців, а саме: *колективні* (Концепція національної середньої загальноосвітньої школи НДІ педагогіки УРСР (С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований, 1990); Концепція української національної школи освітян Львівщини (І. О. Калинець та ін., 1990); Концепція української національної

школи освітян Городенківського району Івано-Франківської області (О. Я. Юрковський та ін., 1991); Концепція інформатизації освіти (В. Ю. Биков, Я. І. Вовк, М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, Ю. С. Рамський, І. І. Комісаров, М. Л. Смульсон, Ю. І. Мащбиць, В. І. Луговий, О. І. Ляшенко, В. Д. Руденко, А. Г. Олійник, А. Ю. Пилипчук, 1994); концепція «Школа розвитку» (А. В. Фурман, О. І. Калугін, 1994); Концепція креативної освіти у природничо-науковому ліцеї (А. І. Сологуб, 2000)), *індивідуальні* (О. І. Вишневський, 1990; О. В. Киричук, 1994 та ін.), а також *програми*: програма «Обдарованість» (Г. С. Сазоненко (керівник програми – директор Українського гуманітарного ліцею Національного університету імені Тараса Шевченка), П. П. Автомонов, В. І. Андрейцев, М. Ю. Зелінський, Л. Г. Коваль, Т. М. Зелінська, І. Г. Єрмаков, К. М. Бальоха, Л. М. Ващенко, 1996 та ін.) тощо. На сторінках журналу опубліковано й авторські *колективні та індивідуальні концепції виховання* (НДІ психології УРСР: О. В. Киричук Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України, 1990; І. Д. Бех Концепція виховання особистості, 1990; В. О. Моляко Концепція виховання творчої особистості, 1990); (МОН України, Інститут системних досліджень освіти України: І. Д. Бех, Т. Б. Буяльська, В. М. Герасименко, Т. Д. Дем'янюк, А. Й. Капська, С. О. Кириленко, С. О. Ладивір, І. В. Мартинюк, С. О. Нікітчина, С. О. Свириденко, З. І. Снісар, Ю. І. Терещенко, П. М. Щербань, 1995); *авторські концепції навчання предметів* (Концепція шкільної хімічної освіти, Ю. Г. Шмуклер, 1991; Концепція шкільної практичної психології, А. М. Фурман, 1992; Підходи до концепції літературної освіти, О. Р. Мазуркевич, 1994; Концепція мовної освіти, О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, В. М. Плахотник, 1994; Концепція викладання суспільствознавчих дисциплін, В. Скиба, 1997 та ін.). Зазначені документи, як правило, відповідно до призначення є різними за побудовою, але переважно всі містять такі складники: структура, мета, зміст загальної середньої освіти, типи середніх навчальних закладів, принципи освіти й виховання, теоретичні та методичні аспекти навчання тих чи інших предметів тощо.

Здійснений джерелознавчий аналіз альтернативних до державних колективних та індивідуальних авторських концепцій або проектів концепцій розвитку загальної середньої освіти свідчить про підйом творчої думки освітян, відновлення в освітньому просторі національного, демократичного, гуманістичного принципів. Вважаємо, що здобуте історико-педагогічне знання сприятиме осмисленню організаційно-змістових основ реформування загальної середньої освіти; розкриттю маловідомих чи невідомих явищ і процесів, особливостей поступу педагогічної думки розглядуваного періоду; уведенню джерел до наукового обігу; інформаційному забезпеченню дослідження проблеми реформування загальної середньої освіти в незалежній Україні. Предметом подальших наукових студій можуть стати концепції та проекти документів щодо реформування загальної середньої освіти незалежної України крізь призму джерелознавства, які друкувалися на сторінках інших педагогічних журналів і газет окресленого періоду.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Джерельна основа історико-педагогічних досліджень як методологічна проблема / Л. Д. Березівська // Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень : зб. матеріалів наук.-методол. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.; літ. ред. Дерев'янко Т. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2017. – С. 6–7.

Н. М. Гупан

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Розбудова української освіти тісно пов'язана з розвитком підручникотворення. За роки розвитку українського шкільництва навчальна книжка пройшла шлях від рукописів і першодруків до сучасного електронного засобу навчання. Початком цього процесу вважаємо другу половину XIX ст.

Саме в ці часи на підросійській території України найбільш активно розгорнувся процес підручникотворення, оскільки тогочасні буржуазні реформи актуалізували масову підготовку фахівців із різних галузей господарства та напрямів діяльності. Освіта відкривала людині можливості піднятися на вищий соціальний щабель у суспільстві. Зокрема, серед селян (найчисельнішої верстви населення) домінувало прагнення вивчити свою дитину на шкільного вчителя. Такі мрії простих людей (здебільшого неписьменних) співпадали з політикою влади, спрямованої на збільшення кількості шкіл в умовах розгортання модернізаційних процесів у суспільстві.

Держава централізовано розбудовувала систему освіти, і підручник поступово перетворювався на один з її елементів, що мав відповідати інтересам влади й суспільному замовленню, рівню розвитку галузевої науки, вимогам навчальної програми та ін. Водночас слід зауважити, що дидактичного визначення поняття «підручник» у вітчизняній педагогічній науці на той час не було, хоча сам термін використовувався.

Навчальна книжка знаходилася під трансформаційним впливом інших елементів освітньої системи й відповідно впливала на них. Підручник як носій змісту освіти та методики навчання певного предмета змінювався залежно від конкретних історичних умов. Трансформувалося розуміння його функцій і ролі в навчанні, що утверджувались у вітчизняній освіті та педагогічній думці.

Дослідники, аналізуючи розвиток українського підручникотворення з дидактичних позицій, традиційно починають із визначення поняття «підручник». Вважаємо за доцільне зберігати такий підхід, висвітлюючи історію цього процесу. Оскільки підручник знаходився під трансформаційним впливом тих зрушень, що відбувалися в освіті в різні часи її розбудови, поняття «шкільний підручник» теж зазнавало змін.

Межі поняття «підручник» завжди були розмитими, адже його часто асоціювали та інтегрували з іншими навчальними виданнями, такими як посібник, poradник, задачник, довідник, хрестоматія та ін. Для визначення цього терміна доцільно спочатку з'ясувати функції підручника у відповідний історичний період. Узагальнюючи накопичений в історії педагогіки досвід, можна стверджувати, що традиційно підручнику властиві дві основні функції: 1) він є джерелом навчальної інформації, що розкриває в доступній для учнів формі передбачений відповідними освітніми програмами зміст; 2) підручник – засіб навчання, за допомогою якого здійснюється організація освітнього процесу, зокрема й самоосвіта учнів.

Тож, аби виконувати ці основні функції, навчальне видання має бути носієм інформації відповідно до програми, яку автори певним чином відбирали й структурували (розташовували, представляли в книжці). Цей процес, по суті, і є конструюванням підручника, що реалізовували автори з урахуванням низки умов і вимог, серед яких:

- цілі та завдання освіти, які досягалися за допомогою підручника. Якщо завданням освіти була передача учням системи готових знань, підручник набував відповідних характеристик. Якщо, окрім знань, авторів цікавило формування в школярів певних умінь і навичок, то ці характеристики змінювалися. Якщо творці навчальної книжки орієнтувалися на розвиток особистості дитини, зокрема особистісно орієнтоване, або особистісно центроване навчання, у підручнику обов'язково мали бути присутні елементи, що впливають на емоційну сферу учня, його цінності, мислення, культуру тощо. Звичайно, могло бути комбінування або системне використання різних підходів в одному підручнику. Але часто цей різновид навчальних видань (особливо для старших класів) був і ще залишається структурованою в логічній послідовності науковою інформацією, що здебільшого не враховує освітні потреби й особистісні якості учнів;

- вікові та індивідуальні особливості дітей (насамперед індивідуальні стилі навчання).

Це далеко не повний перелік того, що слід враховувати дослідникам історії конструювання підручника. Важливим аспектом цього процесу може бути реалізація в навчальній книжці розвитку психічних можливостей учнів (їхніх інтелектуальних здібностей, мотиваційної сфери, особистісних якостей, системи ціннісних орієнтацій). Тобто вивчення того, як автори забезпечували умови для формування сукупності психічних властивостей особистості, наявність яких сприяє її активній, продуктивній і самостійній життєдіяльності в умовах соціальної дійсності.

Отже, підручник – це комплексна модель освітнього процесу, що історично відображала й відображає його цілі, принципи, зміст, технологію. Водночас він не лише репрезентує певну модель освітнього процесу, а й проектує її реалізацію в історико-педагогічних дослідженнях.

**ЖУРНАЛ «ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ» (1993–2018)
ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ,
ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ В НОВІТНІЙ УКРАЇНІ
(до 25-річчя з дня заснування видання)**

Перший номер журналу, який спочатку мав назву «Вісник Академії педагогічних наук України. Щоквартальний науково-теоретичний та інформаційний часопис», а з 1994 року – «Педагогіка і психологія», вийшов друком у вересні 1993 року. Головний редактор – М. Д. Ярмаченко, президент Академії педагогічних наук України. До редакційної колегії входили: С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, П. Р. Ігнатенко (заступник головного редактора), Л. О. Каніщенко, О. В. Киричук, Н. Г. Ничкало, В. Ф. Прісняков, М. Г. Стельмахович, О. В. Сухомлинська, В. М. Титов.

Формат журналу – $84 \times 108^{1/32}$. Обсяг – 182 с., ум. друк. арк. – 9,66.

У «Слові до читачів» зазначено: «Вісник розрахований на вчених-педагогів і психологів, викладачів вузів, інститутів удосконалення вчителів, аспірантів, учителів, усіх тих, хто має справу чи цікавиться освітніми й виховними питаннями. Головне завдання журналу вбачаємо в тому, щоб допомогти їм у розбудові національної системи освіти, навчання й виховання гідних громадян незалежної України» [1, с. 3].

Перший випуск видання розпочинався зі статті головного редактора М. Д. Ярмаченка під назвою «Важливий етап у розвитку педагогічної науки», у якій автор визначив головні завдання діяльності АПН України й педагогічної науки, наголосивши, що «головним завданням педагогічної науки нині є методологічне, теоретичне та методичне забезпечення докорінного оновлення системи освіти на основі врахування реалій сучасного життя, перспектив соціально-економічного розвитку України як суверенної держави» [1, с. 7].

До першочергових фундаментальних досліджень академік М. Д. Ярмаченко відносив: «а) опрацювання нової філософії освіти, дослідження співвідношення між філософією і соціологією, з одного боку, і педагогікою – з іншого; б) створення цілісної теорії розвитку особистості, дослідження співвідношення між соціальним і біологічним у дитині; в) розвиток теорії виховних систем як основної форми інтеграції педагогічних процесів у їх єдності й різноманітності з орієнтацією на особистість, на підготовку її до життя в полікультурному демократичному суспільстві; опрацювання концепції змісту освіти і процесу навчання для різних типів навчальних закладів з урахуванням тенденцій розвитку науково-технічного прогресу і відповідних галузей наукових знань, форм соціальної свідомості, гармонізації циклів навчальних предметів, гуманітаризації та гуманізації освіти; д) обґрунтування прогресивних технологій педагогічної діяльності» [1, с. 8].

Журнал мав три рубрики: *теорія та історія педагогіки* (перші автори – С. У. Гончаренко, В. І. Луговий, М. Г. Стельмахович, І. А. Зязюн,

Н. Г. Ничкало, В. Ф. Прісняков, В. К. Майборода, І. В. Зайченко, О. Я. Савченко, М. Я. Антонєць, А. І. Кирпач, Д. О. Тхоржевський, А. В. Вихрущ); *дидактика, методика та інформаційні технології в освіті* (П. П. Хропко); *психологія, вікова фізіологія, дефектологія* (Д. Ф. Ніколенко, В. Л. Поплужний, І. В. Козубовська, В. В. Сагарда, В. М. Титов, В. О. Татенко, В. І. Сіткарь, М. І. Алексєєва, В. О. Васютинський). Із плином часу рубрики видозмінювалися й у номерах видання за 1994 рік з'явилися такі: питання теорії; експеримент: організаційні засади, висновки, рекомендації; професійна освіта; проблеми виховання; з історії педагогіки, психології, освіти; народна педагогіка, народознавство; дефектологія; з близького і далекого зарубіжжя; діячі науки й освіти, конференції, ювілеї. У 10-х рр. ХХІ ст. розвиток освіти і науки в Україні зумовив появу нових рубрик: *до інноваційної освіти* (Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, О. В. Сухомлинська, Ж. В. Таланова); *компетентісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації* (В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова, О. Я. Савченко, О. І. Локшина, В. Р. Ільченко); *реалізація європейського досвіду компетентісного підходу у вищій школі України* (І. Д. Бех, В. І. Луговий, М. Ф. Степко, Ю. В. Сухарніков), *про реалізацію принципів Болонського процесу у вищій школі України* (С. Б. Беліков, О. В. Климов, В. Ю. Биков, В. І. Луговий, М. Ф. Степко) (2009); *психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі: методологічний семінар* (В. Г. Кремень, О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, І. Д. Бех, М. Й. Боришевський) (2008); тематичні рубрики: до 85-річчя з дня народження В. О. Сухомлинського (2003. – №№ 1–4) (М. Я. Антонєць, С. С. Вітвицька, Н. П. Дічек, В. Г. Кузь, С. Г. Мельничук, Н. С. Побірченко, І. Ф. Прокопенко, А. Я. Розенберг, Г. М. Ткаченко); до 110-річниці з дня народження А. С. Макаренка (1998. – № 1) (М. Д. Ярмаченко, О. Т. Губко, І. А. Зязюн, Л. І. Гриценко, М. П. Лещенко та ін.).

Упродовж 25-річного існування журналу була й залишається рубрика з історії педагогіки, у якій опубліковано змістовні статті М. Я. Антонця, Л. Д. Березівської, Л. С. Бондар, Н. М. Дем'яненко, Н. П. Дічек, І. Є. Курляк, І. Л. Лікарчука, В. К. Майбороди, Л. В. Пироженко, Т. О. Самоплавської, Б. М. Ступарика, О. В. Сухомлинської, С. М. Філоненка, М. Д. Ярмаченка та ін.

Із початку 1998 року й донині головним редактором цього видання є президент НАПН України В. Г. Кремень.

Журнал «Педагогіка і психологія» згідно з постановою Президії ВАК України від 22.12.2010 р. № 1-5/8 (Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 2. – С. 7) внесено до переліку видань, що друкують результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора або кандидата педагогічних чи психологічних наук.

Список використаних джерел

1. Ярмаченко М. Д. Важливий етап у розвитку педагогічної науки / М. Д. Ярмаченко // Вісник Академії педагогічних наук України. Щоквартальний науково-теоретичний та інформаційний часопис. – 1993. – № 1. – С. 7–8.

Н. А. Калініченко

МИКОЛА КОДАК – СУЧАСНИК ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Із проголошенням державної незалежності України посилилися тенденції до осмислення педагогічних явищ, процесів і подій, а також персоналій, якими відзначався розвиток освітніх процесів.

Якщо наукова педагогіка розвиває загальні закономірності й теоретичні проблеми виховання, то новаторська – творить ефективні педагогічні технології. Представником саме цієї талановитої плеяди українських педагогів є Микола Кодак.

У книзі «Нам пощастило працювати з ним», над якою автор тез працювала спільно з друзями, колегами, вихованцями Вчителя, розкрито сторінки життя та діяльності Миколи Кодака, колишнього директора й вчителя Деріївської та Павлиської середніх шкіл Онufріївського району Кіровоградської області [3, с. 60–65].

Микола Іванович залишив добрий слід у душі й пам'яті кожної людини, з якою зустрічався на життєвому шляху, а ще – добру справу як дарунок кожній із них... В історію освіти Кіровоградщини Микола Кодак (1929–1994) увійшов як педагог-гуманіст, дослідник, громадський діяч, публіцист [2, с. 4–6].

Із 1953 р. він працював заступником, а потім директором Деріївської середньої школи, звідки в 1970 р. його було переведено на посаду директора Павлиської середньої школи (після смерті В. О. Сухомлинського). Віддавши цьому закладу шість років напруженої плідної праці (організація навчально-виховного процесу школи, добудова корпусу початкових класів, створення педагогічно-меморіального музею Василя Сухомлинського), Микола Іванович у 1976 р. повернувся до Деріївської школи як її директор. Цю школу він очолював до виходу на пенсію в 1989 р., після чого продовжував працювати в ній на посаді вчителя російської мови та літератури.

У Деріївській школі проявився педагогічний талант, організаторські здібності Миколи Івановича, вміння працювати з колективом. До думки, порад Миколи Івановича прислухався видатний педагог-гуманіст Василь Сухомлинський, із яким вони вели цікаві діалоги та активно листувалися з проблем розвитку сільської школи. Статі-роздуми директора школи «з глибинки», де віддзеркалювалося змістовне, насичене творчістю вчителів та учнів шкільне життя, охоче друкували провідні видання «Літературная газета», «Радянська школа», «Народное образование», «Радянська освіта», «Начальная школа», «Кіровоградська правда» та інші. Він написав понад 300 науково-педагогічних і публіцистичних праць. Досвід школи Микола Кодак

апробував на обласних, республіканських та всесоюзних конференціях і педагогічних читаннях, приймав педагогів із району, області та інших регіонів України, які приїздили навчатися в педагога-новатора.

Деріївська середня школа організаційно, структурно, змістово, естетично й продуктивно була сучасною школою, яка випереджувала час, виходила з ініціативами на рівні держави, що вирізнялися зрілістю й актуальністю. Як Василь Сухомлинський, так і Микола Кодак значне місце у своїй повсякденній роботі приділяв співпраці сім'ї, школи й сільської громади. Найголовнішим Микола Іванович вважав педагогічний всеобуч батьків, долучення їх до теорії та найкращого досвіду сімейного виховання. У школі перебудували роботу педагогічного університету для батьків, розробили навчальні плани й програми, вдосконалили організаційну структуру.

Особливим для Миколи Кодака був період життя, коли після смерті Василя Сухомлинського його призначено директором відомої Павлиської середньої школи. М. А. Шевченко, ветеран педагогічної праці, про ті роки згадує: «Коли прийшов Микола Іванович у школу, то атмосфера не змінилася. Особливо це стосується педрад, психологічних семінарів, відвідування уроків та проведення глибокого їх аналізу, надання допомоги при розробці важливих тем. Він домагався того, щоб кожен учитель зростав... І учні його любили.... Я завжди пам'ятаю цю прекрасну людину».

Багато зусиль йому довелося докласти, щоб зберегти надбання, які роками створював Василь Сухомлинський, продовжити традиції школи, що завжди турбувало Миколу Івановича. Він активно долучався до увічнення пам'яті педагога-гуманіста, розумів високу відповідальність людської довіри, і йому вдалося подолати власний психологічний бар'єр, спокійно влитися в колектив. Окрім педагогічної й наукової діяльності, у павлиський період М. Кодак багато сил віддавав зміцненню навчально-матеріальної бази школи, оновленню оснащення кабінетів і лабораторій, збереженню за змістом (часів Сухомлинського) рекреацій, музею бойової та трудової слави, розширенню теплиці, догляду за садом Матері, добудові двоповерхового будинку для молодших класів і кімнати Казок. Тут, у Павлиші, він ще відповідальніше вивчав спадщину Василя Олександровича, вів наукові пошуки, виступав у засобах масової інформації.

Трохи менше ніж через півроку з часу його призначення директором Павлиської школи в «Кіровоградській правді» з'явилася чудова стаття Миколи Івановича з лаконічною назвою «Єдність навчання і виховання». Він писав: «Мені здається, що настав час, коли кожен педагогічний колектив, кожен учитель зобов'язані глибоко вивчати суть процесів пізнання людиною навколишнього світу, без чого годі й думати про кваліфіковане виховання розуму учнів. Зробити кожну людину розумово сильною – це завдання великої суспільної значущості, у цьому і вияв гуманізації нашої школи».

Це ще раз засвідчує, що М. Кодак був духовним соратником Сухомлинського, відчував найтонші нюанси його педагогічних спостережень....

У Павлиші Микола Іванович зробив усе, що міг, аби школа була такою ж відомою, як за життя Сухомлинського. Він умів зустрічати поважних гостей, що відвідували Павлиш, показати школу й людей, які в ній працюють, як ніхто інший, розповісти про свого друга Василя Олександровича. На його долю випали перші випробування: проведення в 1973 р. конференції, присвяченої пам'яті В. Сухомлинського, прийом численних зарубіжних делегацій, працівників Академії педагогічних наук України, які хотіли побачити й переконалися, «чи не зруйнували школу радості Сухомлинського, чи збережено традиції, і як вона живе». Микола Кодак, як людина надзвичайно потужної творчої енергії, зумів зберегти й уміло пропагувати спадщину великого педагога, примножити ті форми роботи, які ще за життя Василя Олександровича стали традиційними.

Список використаних джерел

1. Калініченко Н. А. Світлий геній Павлиша. Видання друге, доповнене / Н. А. Калініченко // Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2008. – 154 с., іл.
2. Калініченко Н. А. Сучасники В. О. Сухомлинського / Н. А. Калініченко, Г. М. Перебийніс // Кіровоград : Видав. «Народне слово», 1998. – 260 с.
3. Нам пощастило працювати з ним. Спогади про М. І. Кодака / Кіровоград : ОШПО імені Василя Сухомлинського, 2007. – 104 с.
4. Розвиток творчих здібностей учнів у контексті гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського : збірник матеріалів педагогічних читань / Укладачі: О. В. Поркуян та ін. – Кіровоград : ФОП Александрова М. В., 2011. – 160 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 2 : навч. посібник / За ред. О. В. Сухомлинська. – Київ : Либідь, 2005. – 552 с.

О. Л. Кірдан

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (1991–2017)

Проблема управління закладами вищої освіти України кінця ХХ – початку ХХІ ст. нині є предметом досліджень багатьох науковців. Однак не всі аспекти теорії та практики управління однаковою мірою привертати увагу науковців, про що свідчить не лише кількість робіт, присвячених проблемі, а й широта та різноплановість дослідницьких завдань і методологічних підходів. Погляди на систему й механізм управління закладами вищої освіти, повноваження колегіальних та адміністративних органів управління, трансформацію системи управління настільки різні, певною мірою навіть антагоністичні, що їх дослідження становить неабиякий науковий інтерес.

Для проведення історико-педагогічного дослідження проблеми управління закладами вищої освіти України важливим є формування його джерельної бази.

На основі узагальнення різних підходів до систематизації та класифікації історико-педагогічних джерел нами виокремлено такі групи джерел дослідження проблеми управління закладами вищої освіти України

1991–2017 рр.: документальні джерела; навчально-методичні джерела; інтерпретаційні джерела; матеріали громадських обговорень, з'їздів, комісій і нарад; документальні ювілейні видання; додаткові, статистичні, немасові та електронні джерела; періодична преса.

Перша група – документальні джерела (опубліковані – накази, положення, постанови; статuti вищих навчальних закладів тощо; сучасні вітчизняні та європейські нормативні документи, які визначають стратегічні пріоритети розвитку вищої освіти України й систему управління закладами вищої освіти: закони, стратегії, комюніке, декларації, доповіді; неопубліковані – матеріали та документи різних архівів, зокрема Центрального державного архіву вищих органів влади та ін.).

Другу групу становлять навчально-методичні джерела (підручники, посібники тощо).

До третьої групи належать інтерпретаційні джерела: монографічні та дисертаційні роботи, наукові статті, брошури (вони вміщують інформацію з методології, історії, теорії та практики управління закладами вищої освіти) і довідково-бібліографічна література.

До четвертої групи входять матеріали громадських обговорень, з'їздів, комісій і нарад як джерела оцінки перспектив розвитку системи управління закладами вищої освіти. У матеріалах громадських обговорень, з'їздів, комісій і нарад із питань розробки проєктів статутів університетів, законів України «Про вищу освіту», «Про освіту» та ін. висвітлено різновекторні погляди щодо організації управління закладами вищої освіти України.

П'яту групу джерел становлять документальні ювілейні видання, присвячені історії університетів, інших типів закладів вищої освіти, які допомагають з'ясувати їх місце й роль у розвитку системи управління вищою освітою в Україні.

До шостої групи джерел належать додаткові джерела (особового походження (мемуари, спогади, щоденники, автобіографії, листування тощо); статистичні (звіти закладів вищої освіти та ін.); немасові (тексти виступів ректорів, міністрів, державних і громадських діячів; некрологи, присвячені ректорам закладів вищої освіти тощо); електронні (видання, веб-портали Міністерства освіти і науки України, НАПН України, закладів вищої освіти тощо).

Сьому групу, як цінне джерело інформації, утворює періодична преса.

Таким чином, джерельна база дослідження проблеми управління закладами вищої освіти України в 1991–2017 рр. є різноплановою й значною за обсягом, що дає можливість науково обґрунтувати її та вивчити.

СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Будь-яке педагогічне дослідження має містити як ретроспективний, так і історіографічний аналіз. Звернення до досвіду вирішення психолого-педагогічних проблем у минулому, так само як і аналіз його опису істориками освіти, є невід'ємними частинами дослідницької культури педагога. Історіографічний аналіз дає змогу не просто віддати данину поваги до накопиченого досвіду, а й виявити прогалини наукових знань, визначивши тим самим теоретичну актуальність і значущість дослідження.

Тому важливим складником історико-педагогічного дослідження, що допомагає встановити справжність, об'єктивність відомостей у цій галузі, розширити уявлення про закономірності наукового пізнання, систематизувати знання про історико-педагогічний процес, є педагогічна історіографія. Педагогічний потенціал цієї галузі знань полягає, зокрема, у її значенні для формування й розвитку професійного педагога-дослідника.

Наука проходить шлях розвитку, що характеризується міждисциплінарними зв'язками, конвергенцією, взаємопроникненням одних сфер знань в інші як у змістовному, так і методологічному аспектах. Враховуючи це, цілком закономірним можна назвати використання методів історіографії в історико-педагогічній науці, а в перспективі – виділення в структурі педагогіки такої галузі, а саме: педагогічної історіографії [3, с. 128].

Педагогічна історіографія – це галузь наукових знань, що вивчає процес розвитку історико-педагогічної науки та його закономірності. У вузькому розумінні – це сукупність досліджень у галузі історії педагогіки, присвячених аналізу тієї чи іншої психолого-педагогічної проблеми в минулому, педагогічних поглядів мислителів і розвитку освіти в конкретний історичний період (Д. Молоков) [3, с. 127]. Це процес і результат накопичення знань про розвиток історії педагогіки; історико-педагогічна література – сукупність наукових текстів, де зафіксовано інтерпретаційні ідеї про сутність педагогічних фактів, явищ, процесів; історико-педагогічні знання – наукові знання про педагогічне минуле (І. Кулик) [2, с. 171].

З одного боку, педагогічна історіографія впливає з історії історичної науки, тобто, власне, з історіографії. Історія виховання й педагогічної думки є окремою проблемою, що дає змогу віднести педагогічну історіографію до розряду так званої проблемної історіографії (за І. Ковальченко [1]). З іншого боку, педагогічна історіографія «служить» історії педагогіки, та й предметне поле цієї сфери лежить у площині педагогічних проблем.

Історіографічний аналіз, отже, є засобом досягнення завдань історії освіти й педагогічної думки. Відповідно, педагогічну історіографію можна розглядати як галузь історії педагогіки [3, с. 128].

У науковому обігу сьогодні з'явилися такі категорії, як: «педагогічна історіографія», «історіографія педагогічної думки» та «історіографія освіти»,

які не є тотожними, проте дослідники часто використовують їх як синоніми. Тому «педагогічна історіографія» – найбільш широке поняття, що включає в себе історіографію освіти й педагогіки та є сферою наукових знань, претендує на окреме місце в структурі педагогічної науки.

В останні роки посилюється інтерес науковців до історико-педагогічних проблем, зокрема їх історіографічного аналізу з метою створення самостійного історіографічного образу. До того ж у них постійно виникає потреба аналізу самого процесу дослідження й виявлення умов, за яких він виявляється найбільш продуктивним.

Важливим аспектом прикладного значення педагогічної історіографії є використання отриманих при її вивченні знань для написання дослідницьких робіт. Прикладом є поява монографій за результатами дисертацій, присвячених актуальним проблемам історії педагогіки, зокрема розвитку освіти в Україні, серед яких: Т. Янченко «Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія та практика» (2016), О. Кравченко «Всеукраїнський Пролеткульт: освітньо-просвітницька та культуротворча діяльність (1917–1932)» (2016) та ін.

З-поміж історико-педагогічних надбань останніх років – наукові видання, підготовлені членами Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Серед інших – монографії «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.)» (2015), «Проблеми соціального виховання в педагогічній теорії і практиці України (20-ті – середина 30-тих років XX століття)» (2017), «Дитинство: радість пізнання (за ідеями В. О. Сухомлинського)» (2017) та ін.

Отже, вивчення історії будь-якого педагогічного явища набуває повноти й довершеності за умови здійснення аналізу історіографії та джерельної бази, його наукового опрацювання, критичного огляду численних досліджень.

Список використаних джерел

1. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований. Заметки и размышления о новых подходах / И. Д. Ковальченко // Новая и новейшая история. – 1995. – № 1. – С. 3–33.
2. Кулик І. О. Педагогічна історіографія – новаційний напрямок історико-педагогічних досліджень / І. О. Кулик // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2010. – Вип. 79. – С. 169–171.
3. Молоков Д. Теоретико-методологические основы педагогической историографии / Д. Молоков // Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego. – 2013. – № 5. – С. 127–133.
4. Сидоренко О. В. Историография отечественной истории IX – нач. XX вв. : учебное пособие / О. В. Сидоренко. – Владивосток : ДВГУ, 2004. – 300 с.
5. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О. В. Сухомлинська // Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – Київ : А.П.Н., 2003. – С. 16–25.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЛЕТКУЛЬТУ В ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ З ПОЧАТКУ 90-х рр. ХХ СТ.

Періодизацію історіографії проблеми освітньо-просвітницької діяльності Пролеткульту в Україні в хронологічних межах дослідження (1917–1932 рр.) умовно можна представити такими етапами: 1-й етап – початок ХХ ст. – перша половина 1917 р. – зародження та відображення в документах процесу обґрунтування концепції «пролетарської культури»; 2-й етап – друга половина 1917 р. – перша половина 30-х років ХХ ст. – етап осмислення освітньо-просвітницьких засад діяльності Пролеткульту; 3-й етап – друга половина 30-х – перша половина 50-х років ХХ ст. – етап «відступу» від вивчення явища Пролеткульту та його діяльності; 4-й етап – друга половина 50-х – 80-ті роки ХХ ст. – етап відновлення досліджень вивчення діяльності Пролеткульту як негативного явища; 5-й етап – із початку 90-х років ХХ ст. – етап об’єктивного, всебічного дослідження діяльності Пролеткульту в загальноісторичному контексті.

Щодо останнього періоду, то однією з перших праць, присвячених Пролеткульту, є книга Ю. Калістратова «Рабочий класс и советская культура в 20–30-е гг.» (1997), де розглянуто діяльність Пролеткульту, з’ясовано причини його занепаду, визначено його внесок у культурно-просвітницьку роботу. У виданні не аналізується діяльність пролеткультівських організацій в Україні.

У ці роки велику увагу дослідженню Пролеткульту надавали російські вчені. У монографії «Русский Пролеткульт: идеология, эстетика, практика» (2009) А. Карпов осмислив феномен Пролеткульту як інноваційного соціально-культурного руху в історії культури; виявив теоретичні та практичні передумови формування Пролеткульту; розглянув мету й завдання, методи та засоби, зміст і форми діяльності Пролеткульту; дослідив концепцію пролетарської культури; оцінив роль Пролеткульту в культурній політиці радянської Росії в період 1917–1932 рр., значення ідеології й практики Пролеткульту в культурній історії Росії.

Російськими вченими підготовлено низку дисертацій із питань діяльності Пролеткульту. Так, у 1997 р. захищено кандидатську дисертацію Л. Ніколаєвої «Теория и практика Пролеткульта (1917–1932)», у якій досліджено роль і місце Пролеткульту в радянському суспільстві, визначено співвідношення теорії та практичної діяльності пролеткультівських організацій, а також введено в обіг нові архівні матеріали.

У 2001 р. М. Левченко захистила кандидатську дисертацію «Поэзия Пролеткульта: идеология и риторика революционной эпохи», у якій проаналізовано ідеологічні й літературні контексти епохи; доведено, що поезія Пролеткульту реалізувала загальні естетичні принципи постсимволічної художньої системи та що саме Пролеткульт оформлював символічні образи нової влади.

Низку дисертацій, захищених у Росії з історії, культурології, було присвячено питанням історії регіональних пролеткультів, зокрема це такі дослідження: Н. Юдін «Деятельность Московского пролеткульта в 1918–1925 гг.»; О. Ішин «Литературная судьба Тамбовского пролеткульта»; Д. Іванцов «Феномен Пролеткульта в культурно-историческом аспекте (на материалах Костромского края)»; І. Лапіна «Петроградский пролеткульт (1917–1932)». Через долучений дисертантами значний джерелознавчий і джерельний документальний матеріал є можливість більш повно й детально розглянути діяльність різнорівневих організацій Пролеткульту, більш глибоко виявити особливості діяльності Пролеткульту в УСРР.

Що ж стосується української історіографії, присвяченої цій проблематиці, то маємо обмаль праць. Зокрема, О. Кручек у своїй дисертації з історії України «Культура в УСРР в 1920–1923 рр. як об'єкт державної політики» (1997), аналізуючи загальні тенденції становлення національної культури, загалом негативно оцінює діяльність Пролеткульту, вважаючи, що на заваді розвитку національного мистецтва стояли створені не лише органи цензури друку та видовищ, а й підтримувані партією ідеї та діяльність Пролеткульту, ідеологи якого виступали проти української культури, вимагали заборони української мови. Численні пролеткультівські гуртки, маючи своїм завданням привернути широкі кола робітництва до створення нової культури, по суті сприяли лише поверненню дилетантизму, сірості й графоманства.

У такому контексті висвітлювалася роль Пролеткульту й у праці Т. Комаренко та М. Шипович «Влада і літературно-мистецька інтелігенція радянської України: 20-ті роки ХХ ст.» (1999).

У монографії Ю. Луцького «Літературна політика в радянській Україні (1917–1934)» (2000) виявлено об'єктивні й суб'єктивні причини занепаду Пролеткульту, основна з яких, на думку автора, – те, що «організація не бажала підпорядковуватися партії», а закриття Пролеткульту датується 1923 р.

Заслуговують на увагу наукові дослідження та розвідки сучасних учених, які аналізують діяльність громадських організацій у контексті проблем історико-педагогічної науки, серед яких праці: Л. Березівської, Н. Гупана, Н. Дічек, С. Дмитренко, Н. Коляди, С. Лободи, О. Петренко, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинської, С. Черкасової, В. Федяєвої та ін.

До історії вивчення діяльності Пролеткульту як педагогічного явища в українському культурному просторі не звертався ніхто. Маємо лише статтю про діяльність цієї організації в «Енциклопедії освіти» (2009), автором якої є акад. О. Сухомлинська.

До того ж, досліджуючи феномен «радянська педагогіка», О. Сухомлинська вперше в українській історико-педагогічній науці акцентувала увагу на тому, що незаповненою нішою залишається освітньо-просвітницька діяльність Пролеткульту: «Пролеткульт однозначно негативно оцінювався радянською історіографічною наукою, і сьогодні він залишається об'єктивно не оціненим. Історико-педагогічна наука взагалі не надавала й не

надає уваги цьому непересічному явищу в історії розвитку радянської школи. Ідеологія Пролеткульту здійснила великий вплив на радянську шкільну естетику, розбудову всього шкільного життя. Не називаючись пролеткультівською, вона увійшла в позакласну й позашкільну роботу, у клуби, будинки культури, театральні студії як основа нової ідеології, нового світовідчуття. Пролеткультівська естетика і нині залишається в шкільній культурі (стінгазета, графіки, гімнастика (піраміди), новий театр, хода містом (селом) на свята тощо)» [1].

Історіографічний аналіз праць засвідчив недостатню дослідженість процесів становлення й діяльності Пролеткульту в Україні в 1917–1932 рр., що, безумовно, є актуальним для науково-організаційного забезпечення ретроспективних досліджень у галузі культури та освіти.

Список використаних джерел

1. Сухомлинська О. В. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції / Ольга Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 1. – С. 4–24.

О. І. Локишина

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ

Джерельна база є важливим елементом наукових розвідок із порівняльної педагогіки. В умовах відсутності експерименту в компаративних дисертаціях вона забезпечує вірогідність наукових тверджень, висновків і рекомендацій, запропонованих автором.

До ключових характеристик джерельної бази відносимо автентичність, сучасність та достатність. Автентичність передбачає використання джерел мовою оригіналу, посилення на першоджерела; сучасність, яка означає використання в переважній більшості джерел, опублікованих протягом останніх 5–10 років, уможливорює розкриття стану й тенденцій розвитку освіти в зарубіжжі на сучасному етапі, що і являє собою предмет порівняльної педагогіки; достатність є запорукою різнобічного розгляду проблеми, що досягається використанням значної кількості джерел. В умовах відкритості світу та доступності електронних баз прослідковується виразна тенденція до зростання кількості джерел у дослідженнях із порівняльної педагогіки: до 500 для кандидатських дисертацій і до 700–1000 для докторських, із них 2/3 іноземними мовами.

За вимогами Рекомендацій до виконання дисертаційних робіт у галузі порівняльної педагогіки [1, с. 10–11], які розроблені провідними компаративістами України, джерельна база має містити такі складники: закони й підзаконні акти країни/країн, які вивчаються; монографічні дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців; періодичні видання (зарубіжні та вітчизняні); аналітичні матеріали дослідницьких центрів

(університетських, регіональних, міжнародних), матеріали громадських, політичних організацій; статистичні дані; навчальні плани, програми та інші документи інституцій країни/країн, які вивчаються, що забезпечують перебіг педагогічного процесу в навчальних закладах певних рівнів і типів (відповідно до теми дослідження).

В умовах глобалізації помітною інновацією є дослідження регіональних і світових тенденцій розвитку освіти, які формуються міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, Організацією економічного співробітництва і розвитку, Світовим Банком, Європейським Союзом та ін.), що актуалізує використання офіційних документів цих організацій, а також статистичних баз – Eurostat, UNESCO Institute for Statistics тощо.

Список використаних джерел

1. Рекомендації до виконання дисертаційних робіт у галузі порівняльної педагогіки // Педагогічна компаративістика – 2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 6 червня 2016 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / За заг. ред. О. І. Локшиної. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 216 с.

О. Б. Петренко

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ ПЕРІОДУ 1991–2017 РР.

Перед сучасними істориками педагогіки постають проблеми не тільки вивчення й осмислення педагогічної ретроспективи, а й відбору та класифікації історико-педагогічних джерел, тобто приведення їх у певний порядок за якимись загальними ознаками історико-педагогічних фактів, явищ культури, політичного, соціально-економічного чи духовного життя.

Питання класифікації джерел, поділу їх на групи, типи, види, різновиди привертало увагу істориків педагогіки у всі часи, адже, як стверджує В. Марасанова (2013), правильна класифікація джерел полегшує їхнє розуміння й наукову критику [3, с. 105–106]. Різноманітні класифікації джерел, які існують в історії педагогіки й виділяються на основі одного чи декількох критеріїв, проаналізовано нами в 2013 р. [4]. Однак поява великої кількості законодавчих, культурних джерел, що містять значущу для відтворення історії розвитку освіти й педагогіки інформацію, зумовлює потребу класифікації таких документів для забезпечення їх ефективного пошуку, відбору та формування надійної джерельної бази дослідження проблем історії педагогіки в новітній період: 1991–2017 рр.

На нашу думку, добір і класифікація джерельної бази пострадянського періоду повинні здійснюватися на основі відповідних підходів, певних специфічних критеріїв, які були б коректними з огляду на особливості поставленої мети та при цьому були б або універсальними, орієнтованими на базові ознаки джерел, або ж орієнтовані на пошук і формування джерельної бази конкретного дослідження.

Тому принципове значення для виокремлення відповідних критеріїв має запропонована І. Ковальченком (2003) на основі інформаційного підходу класифікація джерел із врахуванням *трьох аспектів інформації*, яка міститься в джерелі: синтаксичного, прагматичного й семантичного [2].

Очевидно, що найбільш загальним є *синтаксичний аспект* інформації, яка міститься в джерелах. За формою фіксування соціальної інформації виділяють *чотири типи джерел*: речові, образотворчі, письмові й фонічні [2]. Відповідно, досить поширена у вітчизняному джерелознавстві класифікація всієї сукупності джерел на речові, письмові, усні, етнографічні, лінгвістичні, фотокінодокументи та фотодокументи непослідовна, тому що ґрунтується на різних підходах і принципах: одні групи виділяються за формою відбиття дійсності, інші – за об'єктом відбиття, треті – за способом фіксації інформації.

Виділення *типів джерел* є *першим рівнем їх класифікації*. Розподіл джерел (у рамках типів) на *види* являє собою *другий рівень їх класифікації*. Він базується на *прагматичному аспекті* інформації – єдності цільового призначення. Джерела одного виду містять інформацію, яка зафіксована для подібних цілей на основі єдиних принципів і методів. Це, зі свого боку, дає можливість застосовувати єдині принципи й методи джерелознавчого вивчення до всіх джерел цього виду. Головною видовою ознакою джерела є його прагматичне призначення, мета, заради якої воно було створене та яку джерело виконувало в процесі свого функціонування в минулій реальності.

Обґрунтування класифікації джерел за типами й видами з позицій інформаційного підходу дає змогу виробити єдині для кожного класу джерел принципи та методи виявлення, обробки й аналізу зафіксованої в них інформації.

Семантичний аспект інформації допомагає класифікувати джерела за їхнім змістом. Такі класифікації застосовують для групування типів і видів джерел відповідно до ступеня їх цінності для конкретної проблеми або теми.

Реалізація ідеї І. Ковальченка про виділення типів і видів джерел на основі інформаційного підходу дає змогу розглядати джерела в масштабі більших класів (типів, видів, різновидів), а не на прикладі окремих пам'яток [2]. Це особливо важливо для новітнього періоду, коли суттєво збільшується кількість джерел і зростає їх якісне різноманіття.

Сучасне розуміння класифікації джерел за типами – це їх розподіл на основі синтаксичної (знакової) сторони соціальної інформації, що міститься в них, тобто за подібністю або відмінністю способів, методів і форм кодування, зберігання, відображення й передачі інформації про минуле [1]. Типо-видова класифікація дає можливість побудувати класифікацію джерел історії педагогіки з урахуванням якісних змін у складі корпусу джерел.

Відповідно, сукупність історико-педагогічних джерел новітнього періоду містить «чисті» типи джерел: фонічні, речові, образотворчі, письмові. Як вважають А. Голіков і Т. Круглова (2007), враховуючи підхід І. Ковальченка, *тип письмових джерел* новітнього періоду доцільно класифікувати на декілька *видів*, як-от: законодавчі акти, діловодна

документація, статистичні джерела, документи особистого походження, періодична преса [1].

Водночас поряд із цими «чистими» типами та видами можна виокремити також «перехідні», які містять ознаки й характеристики низки типів і видів історико-педагогічних джерел: епіграфічні джерела (сукупність матеріальних і письмових знаків), кінодокументи (сукупність образотворчих і фонічних знаків), етнографічні (обряди, свята, ігри, які дійшли з минулого й відображаються в сучасному житті), лінгвістичні (особливості мови та мовлення, мають невербальні, семантичні й граматичні характеристики) і т. п. (К. Умбрашко, 2012). Кожен із цих типів і видів джерел містить історико-педагогічну інформацію й може стати як предметом вивчення, так і предметом дискусії, приводом для виокремлення інших критеріїв групування [5].

В історико-педагогічному дослідженні важливим є не стільки тлумачення змісту тексту, скільки інтерпретація джерела як явища культури. Вибірково відображаючи й фіксуючи інформацію про об'єкт дійсності, суб'єкт виконує функцію джерела інформації та передавача одночасно. Інформація, з одного боку, опосередковано (через свідомість суб'єкта, творця джерела) відображає об'єкт, а з іншого – безпосередньо характеризує свого автора, насамперед його цілі й методи відображення дійсності.

Історико-педагогічне джерело як носій фіксованої інформації здатне виконувати функцію каналу передачі інформації в часі. Наприклад, публікації в педагогічній пресі новітнього періоду мають властивість переходити з категорії інформаційних у розряд історико-педагогічних джерел. Відповідні тексти являють собою особливе синтетичне джерело, яке формувалось і функціонувало в конкретних історичних умовах.

Історик педагогіки має прагнути уникати спрощених підходів до класифікації, коли за основу беруться другорядні ознаки джерел, часом суто зовнішнього характеру. Класифікація історико-педагогічних джерел з урахуванням інформаційного підходу є важливим інструментом їх систематизації, внутрішнього поділу за певними ознаками, вона є методом поглиблення пізнання їх, засобом підвищення інформативних можливостей джерел. Значення класифікації полягає в тому, що вона дає можливість утворювати групи споріднених джерел за спільними ознаками й відповідно добирати до них оптимальні методи використання й вивчення.

Упровадження в історико-педагогічне джерелознавство інформаційного підходу, теорії про інформацію (зокрема розуміння ролі синтаксичного, прагматичного та семантичного її аспектів) дає змогу з'ясувати критерії поділу історико-педагогічних джерел, визначити поняття «тип» і «вид» джерела, створити типологічну класифікацію для всього корпусу джерел та видову класифікацію для письмових джерел. Зауважимо, що в пізнавальному процесі жоден «тип» або «вид» джерел не переважає над іншим: кожен має свою науково-пізнавальну цінність. Вважаємо, що сукупне використання джерел різних «типів» і «видів» є надійною гарантією об'єктивного відтворення реалій недавнього минулого.

Список використаних джерел

1. Голиков А. Г. Источниковедение отечественной истории / А. Г. Голиков, Т. А. Круглова / под общ. ред. А. Г. Голикова. – Москва : Академия, 2007. – 460 с.
2. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко ; Рос. акад. наук. Отд-ние ист.-филол. наук. – 2. изд., доп. – Москва : Наука, 2003. – 485 с.
3. Марасанова В. М. История России до конца XVII столетия : текст лекции / В. М. Марасанова. – Москва : Директ-Медиа, 2013. – 243 с.
4. Петренко О. Б. До проблеми класифікації джерельної бази історико-педагогічного дослідження / О. Б. Петренко // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. – Хмельницький : ПП Балук І. Б., 2013. – Вип. 15. – С. 536–542.
5. Умбрашко К. Б. Классификация исторических источников в профессиональной подготовке бакалавров (культурологические аспекты) / К. Б. Умбрашко // Сибирский педагогический журнал. – 2012. – № 4. – С. 95–101.

Н. О. Терентьева, О. К. Проніков

РОБОТА З ДЖЕРЕЛАМИ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розбудова системи вищої освіти, зокрема університетської, її реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки й культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства. Університетська освіта повинна забезпечити фундаментальну наукову, загальнокультурну й практичну підготовку фахівців, які визначатимуть темпи та рівень науково-технічного, економічного й соціально-культурного прогресу.

Підготовка здобувачами вищої освіти магістерських робіт має за мету забезпечити їх професійними спеціалізованими знаннями та вміннями виконувати наукові дослідження, мотивувати до самостійного пошуку інформації, яка цікавить магістрантів та є відповіддю на запити сучасності з опорою на досвід минулого.

Допомогти їм у цьому може дисципліна «Робота з архівними (історичними) джерелами», яку доречно викладати як для магістрантів історичного напрямку підготовки, так і для магістрантів, котрі опановують цю дисципліну за вибором.

Наведемо окремі позиції навчальної програми цієї дисципліни (укладач – Н. О. Терентьева), які, на нашу думку, варто вивчати магістрантам усіх галузей підготовки.

“<...Джерелознавство (історичне джерелознавство) як наука про історичні джерела, теорія і практика їх використання в історичних / історико-педагогічних дослідженнях. Концепції та теорії вивчення джерел: Французька історична школа «анналів» як відображення людинознавчої, народознавчої концепції історії / історія матеріальних цивілізацій людства (М. Блок, Л. Февр); Теорія А. Тойнбі – розвиток людства як кругообіг локальних цивілізацій, де рушійною силою виступає «творча еліта», яка веде за собою «інертну більшість»; Теорія пасіонарності (Л. Гумільов) – основою

діяльності, яка залишається в історії, є надлишок «біохімічної енергії» людини (В. Вернадський). Принципи досліджень...>

<...Джерелознавча критика: аналітична (досліджуються окремі джерела з метою отримання конкретних фактів) і синтетична (досліджує комплекс джерел із метою отримання сукупності фактів); фактична (для перевірки повноти й достовірності джерела шляхом зіставлення його фактичної інформації з інформацією аутентичних джерел) і логічна (для перевірки повноти та достовірності джерела шляхом зіставлення інформації з об'єктивною логікою розвитку історичних подій)...>

<...Історичні джерела як комплекс документів і предметів матеріальної культури, що безпосередньо віддзеркалюють історичний процес і закарбували окремі факти, dokonані події, на підставі яких відтворюється уявлення про історичну епоху, висувуються гіпотези щодо причин та наслідків тощо. Історичні джерела як реліквії минулого. Історичні пам'ятки – речові, писемні, фольклорні, народно-звичаєві, лінгвістичні та інші реліквії. Властивості історичних джерел: спільні і відмінні. Прихований характер інформації...>

<...Класифікація історичних джерел: за формаційною ознакою (за часом їх походження і відображення дійсності певного історичного періоду). Тематична класифікація джерел: безпосередня історична інформація та опосередкована (нарративні джерела). Загальноприйнята класифікація джерел за видами (тільки до писемних пам'яток): літописи, законодавчі акти, діловодна документація, приватні акти, статистичні джерела, періодична преса, документи особистого походження (мемуари, спогади, щоденники), листи й автобіографії, літературні пам'ятки, публіцистика та політичні твори, наукові праці з певних історичних періодів; і типами (для всіх джерел): письмові, речові, етнографічні (речові, письмові, усні), усні (дума, пісня, переказ, прислів'я, народні знання), лінгвістичні, фонодокументи, фотодокументи. За кількома ознаками одночасно: економіко-статистичні, економіко-географічні, військово-топографічні. Масові (відображають однотипні, однотипні явища, що часто повторювалися свого часу) та унікальні (містять інформацію про важливі історичні явища, події та процеси минулого й відкриті в одній або кількох редакціях) джерела. Первинні (першоджерела) та вторинні (історіографія: статті, монографії, підручники) історичні тексти. Історичні й археологічні (феномени-артефакти – знаряддя й результати людської діяльності) джерела. Первинні та вторинні джерела в різних наукових галузях...>

<...Зовнішня критика джерела (визначення зовнішніх особливостей джерела; встановлення походження джерела (встановлення автентичності, з'ясування історії, визначення оригіналу й наступних варіантів, прочитання тексту, визначення часу та місця виникнення, атрибуція), встановлення авторства, з'ясування причин, цілей, історичних обставин появи тексту, визначення його соціальних функцій); інтерпретація або тлумачення тексту: з'ясування смислів тексту, коректне його розуміння. Внутрішня критика джерела: інтерпретація або тлумачення тексту: з'ясування смислів тексту,

коректне його розуміння; вивчення фактичного змісту письмового джерела та з'ясування його відповідності історичній дійсності; джерелознавчий синтез пам'ятника...>

<...Основні аспекти організації архівної справи в Україні (та інших країнах за потреби). Основні правила роботи державних архівів України...>"

Саме ці теми, на наше переконання, допоможуть магістрантові уникнути неадекватного та некритичного сприйняття інформації, що, відповідно, підвищить якість виконаних магістерських досліджень.

Т. В. Янченко

ОЦІНКА ПЕДОЛОГІЇ В ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. було опубліковано досить значну кількість праць, що репрезентують історіографію проблеми розвитку педології як комплексної науки про дитинство. Їх аналіз засвідчив наявність різних підходів стосовно характеристики феномену педології.

Після зникнення цієї науки з дослідницького й освітнього простору впродовж другої половини 30-х – початку 80-х років ХХ ст. продовжувалася критика її провідних засад і замовчування досягнень у дослідженнях дитинства. Перегляд оцінки педології в науковому просторі кінця ХХ – початку ХХІ ст., з одного боку, став наслідком загальних соціально-політичних процесів, що характеризуються засудженням тоталітаризму, повною реабілітацією його жертв і хоча б частковою демократизацією суспільного життя на пострадянському просторі, а з іншого – зумовлений тенденціями розвитку сучасної педагогіки в контексті її єдності з європейською освітньою спільнотою, самооновленням педагогічної науки та практики на засадах особистісно орієнтованих освітньо-виховних парадигм, прагненням до реформаторських змін у практиці шкільництва. З позицій історії педагогіки перегляд педології став можливим завдяки таким чинникам: 1) розширення джерельної бази історико-педагогічних досліджень, що забезпечило всебічне висвітлення розвитку теорії та практики вітчизняної школи в різні періоди її функціонування, зокрема відкрило доступ до архівних і друкованих джерел (маємо на увазі, передусім, педагогічну періодику та праці українських науковців), що стосуються науково-практичного розвитку педології; 2) зміна дослідницького інструментарію – відмова від формального вивчення проблеми в рамках запропонованого методологією марксистсько-ленінського вчення дискурсу й перехід до об'єктивного, неупередженого аналізу історико-педагогічних та історичних фактів.

Позитивну оцінку педологія отримала в працях О. Сухомлинської [5; 6] і російських дослідників Ф. Фрадкіна [7], М. Курека [4]. Вона полягає у висвітленні науково-практичного значення педології та визначенні негативних наслідків її ліквідації. Так, О. Сухомлинська обґрунтовано

доводить, що докори педології в ненауковості, відсутності предмета дослідження, еклектичності були безпідставними, оскільки «її об'єктом і предметом виступала дитина в усіх виявах її життєдіяльності» [5, с. 152]. Недоліки, властиві науці на стадії її становлення, пов'язані з нерозробленістю теоретико-методологічного апарату та невідповідністю між деякими її науковими положеннями й суспільно-політичними вимогами до неї, поступово усувалися, оскільки «українські педологи вже йшли до переосмислення своїх настанов, методологічних засад» і більшості суперечливих складників змістовного наповнення педології [5, с. 151]. У її міркуваннях нівелюється звинувачення в «псевдонауковості», висунуте педології в 1936 р., що в черговий раз доводить безпідставність її знищення.

О. Сухомлинська висловила обґрунтовану думку про згубні наслідки знищення педології для подальшого розвитку радянської педагогіки. За її словами, після ліквідації педології, яка мала завдання вивчати дитину, педагогіка перетворилася на «схоластично-абстрактну риторику», під гасла якої «можна було вписати будь-які постанови, рекомендації, чого не можна було зробити раніше» [5, с. 152]. Педагогіка стала повністю ідеологізованою, її поглинула марксистська ідеологія, що призвело до відмови від різних точок зору й ідей, які прямо не співпадали з марксистською теорією в її партійному розумінні [6, с. 12]. Знищення педології мало згубні наслідки й для практики виховання дітей, оскільки воно відкрило шлях для їх «політизації та ідеологізації, виховання в дусі радянської винятковості, ненависті до всього буржуазного, перетворення державної радянської ідеології та її носіїв, особливо Й. Сталіна, в її “богів”» [6, с. 13].

Наукові розвідки деяких дослідників, як українських, так і російських (Ю. Гільбух [3], Є. Балашов [2]), демонструють досить нейтральне ставлення до педології, при якому робляться спроби об'єктивного висвітлення історії розвитку цієї науки, визнаються її досягнення, але водночас висловлюються сумніви стосовно ступеня її науковості чи актуальності в сучасних умовах.

Аналіз праць британського вченого Е. Байфорда [1; 9; 10] свідчить про заперечення ним існування педології як окремої науки. Натомість він класифікує її як науковий або професійний рух педагогів, психологів, лікарів, поширений у Радянському Союзі в 20-ті – першій половині 30-х років ХХ ст.

Отже, сучасні українські й зарубіжні дослідники по-різному характеризують педологію як науку та практичну галузь. Так, позитивну оцінку педологія отримала в працях О. Сухомлинської, М. Курека, Ф. Фрадкіна та ін.; нейтральну – у дослідженнях Є. Балашова, Ю. Гільбуха та ін.; негативну – у публікаціях Е. Байфорда.

Список використаних джерел

1. Байфорд Э. Загробная жизнь «науки» педологии: к вопросу о значении «научных движений» (и их истории) для современной педагогики / Э. Байфорд // Преподаватель. ХХІ век. – 2013. – № 1. – С. 43–54.
2. Балашов Е. М. Педология в России в первой трети ХХ века / Е. М. Балашов. – Санкт-Петербург : Нестор-История, 2012. – 192 с.

3. Гільбук Ю. З. Друге народження педології? / Ю. З. Гільбук // Радянська школа. – 1989. – № 11. – С. 29–37.
4. Курек Н. История ликвидации педологии и психотехники / Н. Курек. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2004. – 330 с.
5. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – Київ : «Заповіт», 1996. – 302 с.
6. Сухомлинська О. Радянська педагогіка як ідеологія: спроба історичної реконструкції / О. Сухомлинська // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – № 1. – С. 4–24.
7. Фрадкин Ф. А. Педология: мифы и действительность / Ф. А. Фрадкин. – Москва : Знание, 1991. – 79 с.
8. Янченко Т. В. Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія і практика : [монографія] / Т. В. Янченко. – Чернігів : Десна Поліграф, 2016. – 448 с.
9. Byford A. Childhood Studies: Russia / A. Byford // Oxford Bibliographies Online: Childhood Studies. – New York : Oxford University Press, 2012. – URL: <http://www.oxfordbibliographies.com/page/childhoodstudies>.
10. Byford A. Parent Diaries and the Child Study Movement in Late Imperial and Early Soviet Russia / A. Byford // The Russian Review. – 2013. – № 72. – P. 212–241.

І. В. Албул

ПЕДАГОГІЧНА ПЕРІОДИКА ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Одним із соціальних інститутів, що тією чи іншою мірою виконує замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення, зокрема й на окремі вікові й соціальні категорії, є засоби масової інформації. Можна виокремити два аспекти такого впливу. По-перше, ЗМІ істотно сприяють засвоєнню людьми різного віку широкого спектра соціальних норм і формуванню в них ціннісних орієнтацій у сфері політики, економіки, здоров'я, права тощо. По-друге, ЗМІ фактично є своєрідною системою неформальної освіти та просвіти різних категорій населення. При цьому користувачі ЗМІ здобувають досить різнобічні, суперечливі, несистематизовані знання, відомості з різних питань суспільного та політичного життя.

Суспільні зрушення чи не найповніше відображаються на сторінках періодики, тому вона обґрунтовано зайняла свою нішу в історичному джерелознавстві. Саме вітчизняна педагогічна преса ХХ століття акумулювала в собі досвід українських педагогів і представила їхній журналістський потенціал. Провідними чинниками, які впливають на виникнення потреби в публіцистичному способі вираження педагогічної думки, є соціально-педагогічні процеси, протистояння ідей, напрямів, поглядів у суспільстві, культурі, освіті.

Педагогічна періодика минулого як засіб відображення актуальних ідей та питань різного спрямування викликає інтерес у сучасних науковців. Саме вона стала невичерпним джерелом історико-педагогічних досліджень із проблем виховання підростаючого покоління, дидактики, професійної підготовки вчителя, педагогічної освіти тощо. Так, вплив преси на

формування теоретичних засад української національної школи в другій половині XIX–XX століття вивчали О. Адаменко, С. Гармаш, І. Зайченко, С. Лобода, Г. Рудий, О. Сухомлинська та ін. Відображення процесу становлення освіти у вітчизняній журналістиці другої половини XIX – початку XX століття представлено в дослідженнях Е. Панасенко та А. Пугач. Висвітленню питань реформування шкільної освіти на сторінках вітчизняної періодики присвячено праці Л. Березівської. Роль преси в справі виховання молодого покоління досліджували В. Жадько та С. Шандрук. Аналіз публікацій педагогічної проблематики на сторінках журналу «Советская педагогика» представлено в розвідках Н. Побірченко. Дитячу періодику як засіб науково-педагогічної комунікації в розвитку й популяризації теорії та практики дитячого руху розглядала Н. Коляда.

Преса є своєрідною скарбницею подій і фактів, водночас це засіб інформування суспільства про діяльність органів державної влади, громадських та освітніх організацій; це літопис вітчизняної педагогіки, адже публікації відтворюють процес нагромадження педагогічних знань і розвитку педагогічної науки, а також дають можливість простежити вплив на цей процес поглядів науковців та практиків, виявити закономірності й суперечності; відображають взаємодію із зовнішнім середовищем – конкретними політичними та соціально-економічними обставинами. Власне, саме періодика відображає особливості соціального виховання.

Становлення педагогічної преси на початку XX століття зумовлено низкою чинників. Найважливішою передумовою розвитку періодичних видань із питань освіти та виховання в 1900–1920 рр. було поширення серед свідомої української громадськості прогресивної педагогічної ідеї того часу – національної школи. Доробки, присвячені вказаній тематиці, публікувалися на шпальтах журналів «Киевская старина» (1882–1906, із 1907 – «Україна»), «Українська хата» (1909), «Світло» (1910–1914), «Вільна українська школа» (1917–1920) та ін. У 20–30-х роках XX століття яскраво простежується специфіка публікацій та різновидів періодичних видань, як-от журнал для масового читача («Радянська освіта», «Народний учитель»), науково-методичний журнал («Шлях освіти», «На путях к новой школе», «Народное просвещение», «Вестник просвещения»), спеціальний педагогічний журнал («Робітнича освіта», «Дитячий рух», «Політосвіта»). У цей час на сторінках періодики відображено зміни постулатів педагогічної науки відповідно до марксистсько-ленінського вчення, які пов'язані не стільки з процесами навчання й виховання, скільки з суспільними процесами й класовою боротьбою. Вплив Другої світової війни на соціальний запит у процесі виховання простежувався в публікаціях таких журналів, як «Радянська освіта», «Радянська школа», «Советская педагогика». Політична відлига 50-х років XX століття ознаменувала новий етап у визначенні соціального запиту щодо формування особистості і, як наслідок, у висвітленні його на сторінках періодики. Ідея створення гуманістичних стимулів для спонукання школярів до навчання й особистісного розвитку набула популярності в період 1961–1984 рр. на шпальтах «Радянської

освіти», «Соціалістичної культури», «Школяра», «Радянської школи», «Учительской газеты». Змінами соціально-політичних обставин на шляху демократизації радянського суспільства характеризувався період 1985–1990 рр. Гуманістична й демократично-творча спрямованість навчального процесу в контексті розвитку педагогіки співробітництва фактично ознаменувала прорив в удосконаленні освітнього простору ХХ століття.

Отже, матеріали з висвітлення проблем соціального виховання на шпальтах педагогічних періодичних видань ХХ століття містять значний інформаційний потенціал щодо створення в суспільстві умов та заходів, спрямованих на оволодіння й засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – Київ : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Коляда Н. М. Позашкільна піонерська робота в Україні (перша половина 30-х років ХХ ст.) / Н. М. Коляда // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 66. – Херсон : ХДУ, 2015. – С. 20–26.
3. Лобода С. М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей : монографія / С. М. Лобода ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 504 с.

Т. Л. Гавриленко

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1991–2001)

Вивчення організаційно-педагогічних засад розвитку початкової освіти як цілісного утворення в структурі шкільної освіти України протягом 1991–2001 рр. потребує залучення широкого кола опублікованих і неопублікованих джерел. Проблему використання джерелознавчого підходу як методу пізнання педагогічного минулого досліджує Л. Д. Березівська [1]. Спираючись на підходи до класифікації джерел, запропоновані українськими істориками-педагогіки (О. В. Адаменко, Л. Д. Березівська, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек, Н. М. Коляда, О. Б. Петренко, О. В. Сухомлинська та ін.), та враховуючи специфіку й логіку окресленого дослідження, умовно поділяємо його джерельну базу за походженням і змістом на шість груп.

До першої групи належать *законодавчі та нормативні документи*, які визначали ідеологію й стратегію державної освітньої політики; регулювали функціонування системи освіти; відображали вимоги щодо організаційного, змістового та процесуального складників початкової освіти. Це закони, накази, постанови Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України; накази, рішення, розпорядження, інструкції Міністерства освіти України. Зазначені документи представлені переважно в офіційному виданні Міністерства освіти України – «Інформаційному

збірнику Міністерства освіти України» (1991–2001), педагогічній пресі, а також в окремих збірниках (Законодавчі та нормативні акти про освіту в Україні, 1999; Законодавство України про освіту, 2002; Нормативно-правове забезпечення освіти: у 4-х ч., 2004). Аналіз цих джерел дає змогу виявити основні тенденції та суперечності в розвитку початкової освіти означеного періоду, зіставити задекларовані положення з реальними результатами.

Важливими для нашого дослідження є також нормативні документи, у яких окреслено зміст початкової освіти: Державний стандарт початкової освіти, навчальні плани та програми для початкових класів. Їх вивчення дало можливість простежити трансформацію змісту початкової освіти; визначити державні вимоги до освіченості молодших школярів; перелік навчальних предметів, їх змістове наповнення й співвідношення.

Другу групу джерел становить *діловодна документація* – звіти, доповідні записки, інформації, листування, протоколи та стенограми колегій Міністерства освіти України, освітянських нарад різного рівня, що стосувалися початкової освіти. Ці документи здебільшого зберігаються у фондах архівних установ України. Особливу науково-інформаційну цінність для нашого дослідження мали матеріали ЦДАВО України (фонд 166 – Міністерство освіти України, описи 17, 18), які доповнюють або компенсують друковані джерела з питань розвитку початкової освіти в обраних хронологічних межах. Привертають увагу джерела, що зберігаються в архіві відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України. Їх вивчення допомагає, зокрема, простежити процес розроблення Державного стандарту початкової освіти в другій половині 90-х рр. XX ст. Зауважимо, що значний пласт архівних документів уперше вводиться до наукового обігу.

В окрему, третю групу джерел, слід виділити *статистичні матеріали*, що містять дані про динаміку мережі навчальних закладів, які надавали початкову освіту; прийом учнів до 1-х класів; контингент молодших школярів, їх розподіл за типами шкіл, за мовою навчання; чисельність учителів початкових класів, їхній освітній рівень; стан навчальної та матеріально-технічної бази навчальних закладів тощо. Основний масив цієї інформації знайшов відображення в щорічних зведених звітах Міністерства освіти України, що зберігаються в зазначеному вище фонді ЦДАВО України, і збірниках статистичних матеріалів, підготовлених переважно до підсумкових засідань колегій Міністерства освіти України. Аналіз таких джерел дав можливість простежити основні тенденції в організації початкової освіти протягом 1991–2001 рр., зіставити їх із 50-ми – 80-ми рр. XX ст., визначити досягнення й прорахунки досліджуваного періоду.

До четвертої групи належить *навчальна та науково-методична література*, яка використовувалася в українських школах. Аналіз підручників і навчальних посібників для молодших школярів із різних предметів дав змогу простежити зміни в їх змістовому наповненні, принципах побудови, виховній спрямованості тощо. Вивчення навчально-методичної літератури допомогло визначити особливості організації

навчально-виховного процесу; основні завдання, методичні принципи та прийоми викладання навчального матеріалу з певного предмета, що вивчався в початкових класах.

П'ята група представлена *матеріалами періодичних видань*, які поряд з іншими містять фактичний матеріал для вивчення розвитку початкової освіти в окреслених хронологічних межах – «Дошкільне виховання» (1991–2001), «Рідна школа» (1992–2001), «Педагогіка та психологія» (1993–2001), «Початкова школа» (1991–2001), «Шлях освіти» (1995–2001), «Педагогічна газета» (2000–2001), «Освіта» (1991–2001), «Освіта України» (1996–2001). Особливий інтерес для нашого дослідження представляє журнал «Початкова школа», на сторінках якого висвітлювалися новітні ідеї педагогіки й методики початкового навчання, презентувалися концепції розвитку української початкової школи, проекти державного стандарту; відбувалося обговорення результатів експериментальних досліджень у галузі початкової освіти тощо. Загалом використання цієї групи джерел дало можливість простежити зміни в змістовому та процесуальному складниках початкової освіти.

Шосту групу становлять *наукові праці* (монографії, дисертації, наукові публікації тощо) учених протягом 1991–2001 рр., присвячені різним питанням початкової освіти.

Отже, виявлена, систематизована та класифікована за групами джерельна база є цілком достатньою для розкриття організаційно-педагогічних засад розвитку початкової освіти в Україні впродовж 1991–2001 рр. Комплексне використання різних видів джерел, їх аналіз і співставлення сприяють вирішенню дослідницьких завдань.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Джерельна основа історико-педагогічних досліджень як методологічна проблема / Л. Д. Березівська // Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень : зб. матеріалів наук.-методол. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапасенко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В. ; літ. ред. Дерев'янко Т. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2017. – С. 6–7.

Ю. А. Клименко

ЕСПЕРАНТО-ПЕРІОДИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ (20–30-ті рр. XX ст.)

Есперанто – найбільш поширена планова міжнародна мова, яка не претендує замінити собою етнічні мови, а прагне стати допоміжним засобом спілкування різномовних людей. На особливу увагу дослідників заслуговує хронологічний період 20–30-х років XX століття – час, коли есперантизм був популярним громадським рухом, що мав підтримку влади й громадськості.

Значну роль у розвитку соціально-педагогічного потенціалу есперанто як соціокультурного явища в Україні відіграла педагогічна есперанто-періодика. Перші кроки в цьому напрямі були зроблені в 1925 р. Наркомосом України та Головополітпросвітою, що входила до його складу. Журнали цих органів – «Путь просвещения» і «Рабочий клуб» відповідно – стали одними з перших радянських періодичних видань, що обслуговували есперкори. У їхніх іноземних відділах тоді регулярно використовували матеріали листів, отриманих від педагогів-есперантистів з інших країн [4, с. 15].

Народний комісаріат освіти УСРР мав зворотний зв'язок із зарубіжжям за допомогою есперанто з січня 1926 р., коли Державний науковий методологічний комітет, що функціонував при ньому, розпочав випуск транснаціонального педагогічного щомісячника «La Vojo de Klerigo» («Путь просвещения», українською – «Шлях освіти»).

Із 1926 р. для поширення за кордоном ідей української педагогіки республіканський учительський часопис «Шлях освіти» регулярно випускав (також на есперанто) однойменний інформаційний бюлетень «La vojo de Klerigo» («Шлях освіти»). Цей невеличкий листок-резюме кожного номера журналу розповсюджувався в 33 країнах світу. Зарубіжні педагогічні часописи передруковували на своїх сторінках окремі статті з нього [2, с. 55].

Харківський педагогічний журнал «La Vojo de Klerigo» («Шлях освіти»), який почав виходити в січні 1926 р., серед спеціалізованих видань міжнародною мовою мав найдовшу історію. До кінця 1932 р. вийшли 69 його номерів, а в 1934 р. він був відроджений у формі бюлетеня, який планувалося випускати кожні три місяці, проте того року світ побачив тільки один номер. Крім того, услід за «La Vojo de Klerigo» у СРСР з'явилися й інші есперантські органи педагогічної спрямованості. У кінці 20-х років ХХ століття український досвід урахували російські просвітники. 1929 р. Центральний комітет Союзу працівників освіти почав видавати в Москві власний есперантський щомісячний журнал – «Soveta Pedagogia Revuo» («Радянський педагогічний огляд») [3].

У 30-х роках ХХ століття роль альманаху виконували есперантські прес-бюлетені ЦК Союзу працівників освіти. Окрім них, керівництво цієї профспілки випускало у видавництві «Рабпрос» прес-бюлетені російською мовою «із закордонних есперкорівських матеріалів для обслуговування радянського друку і масової інтерроботи серед просвітників» [1, с. 181].

У другій половині 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття до системи педагогічної журналістики СРСР увійшли чотири періодичні видання міжнародною мовою, що були провідниками за кордон радянських поглядів на пріоритетні напрями розвитку освіти та виховання нової людини. На думку сучасних дослідників, ураховуючи відносно тривале існування «La Vojo de Klerigo» («Шлях освіти»), можна зробити висновок про те, що досвід використання есперанто для міжнародної пропаганди Наркомос УСРР визнавав задовільним, отримуючи відповідні відгуки з-за кордону. Про це ж свідчать і зростання накладу цього журналу з 1 тис. екземплярів у 1926 р. до 2,5 тис. у 1928 р., і поява в Москві подібних органів у просвітницькій

профспілки – журналу «Soveta Pedagogia Revuo» («Радянський педагогічний журнал») і прес-бюлетеня [1, с. 183].

У 1925 р. під егідою Інтернаціоналу працівників освіти було створено Всесвітню есперантську педагогічну службу. Французький учитель М. Бубу почав видавати мовою есперанто невеликий інформаційний бюлетень, який мав таку ж назву, що й згадана організація – «Tutmonda Esperantista Pedagogij Servo» («Глобальна есперанто-педагогіка»). Адресований учителям усіх країн, він відображав соціальне й політичне обличчя освітянина народної школи, оскільки самі вчителі були його авторами, розповсюджувачами й пропагандистами [2, с. 53].

На думку О. Сухомлинської, завдяки особистим зустрічам і контактам вчительства різних країн виникло бажання поділитися власними поглядами, ідеями, думками про виховання на сторінках педагогічної преси. Ці публікації були не тільки описовими, а й науково-пізнавальними, що сприяло взаємному ознайомленню освітян різних країн із демократичними педагогічними ідеями. У 20-х – на початку 30-х років ХХ століття закладено основи багатих традицій міжнародних педагогічних взаємин, які сьогодні потрібно творчо використовувати й розвивати [2, с. 57].

Список використаних джерел

1. Власов Д. В. История применения эсперанто в России: печать, радиовещание, переписка, самиздат. – Москва : Импэто, 2014. – 408 с.
2. Сухомлинська О. В. Міжнародні зв'язки педагогів України у 20-х – на початку 30-х рр. // Український історичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 52–57.
3. Факты красноречивее слов. На Всесоюзном совещании при ЦК Рабпроса // Международный язык. – 1933. – № 9–10. – С. 202.
4. Эсперанто на службе рабочей прессы // Международный язык. – 1925. – № 1 (27). – С. 15.

Є. І. Коваленко

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПЕРСОНАЛІСТИКИ В ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Педагогічна думка в усі епохи персоніфікована. У творчій біографії педагогів відображено основні тенденції розвитку педагогічної теорії й практики того періоду, коли вони творили, подано критичний аналіз минулого та окреслено перспективи розвитку в майбутньому. Тому вивчення освітньої діяльності й педагогічної спадщини визначних педагогів і культурно-освітніх діячів ми розглядаємо як джерело дослідження розвитку педагогічної науки та практики.

За період із 1995 до 2014 рр. в Україні заординовано 350 тем дисертацій із педагогічної персоналістики, переважну більшість яких уже захищено.

Аналіз досліджень, присвячених проблемі педагогічної персоналістики в роки незалежності України, дав змогу нам систематизувати, узагальнити й класифікувати їх у певні групи, враховуючи історичні періоди їх життя та змістову спрямованість.

1. До першої групи ми віднесли 61 дисертацію, де ґрунтовно проаналізовано різні аспекти педагогічної спадщини класиків педагогіки, що творчо розвивається в сучасних умовах: найбільший інтерес проявляють науковці до педагогічних ідей В. О. Сухоминського, А. С. Макаренка. Так, сухомлиністика представлена у 2 докторських дисертаціях (М. Антонєць, В. Ликов) і 36 кандидатських; макаренкознавство – у 4 докторських дисертаціях (Н. Дічек, 2005; С. Карпенчук, 2003; П. Лисенко; А. Ткаченко) та 13 кандидатських. Аналіз педагогічних ідей К. Д. Ушинського здійснено в 6 кандидатських дисертаціях.

2. Другу групу становлять дисертації (67), спрямовані на відродження історичної правди щодо тих педагогів, спадщина яких була сфальсифікована, знеоцінена, заборонена комуністичною ідеологією або просто замовчана, оскільки в радянський період розвиток педагогічної думки розглядався крізь призму загальносоюзного підходу. Це дослідження педагогічної спадщини С. Русової (І. Пінчук, 1996; Г. Груць, 1999; О. Таран, 2009; О. Джус, 2001 та ін.); І. Огієнка (А. Марушкевич, І. Кучинська, 2000; Л. Ляхощка, 2000), С. Сірополка (Р. Кіра, 2001), М. Грушевського (С. Герасименко, 2012); Я.Чепіги (О. Щербакова, 2009; Л. Ніколенко, 2000; Н. Кравчун, 2016); Я. Мамонтова (А. Соколова, 2001); С. Миропольського (Л. Голубнича, 2000); В. Вернадського (А. Лещенко, 2001; О. Машкіна, 2004); Г. Ващенко (Г. Бугайцева, 2000; С. Головчук, 2012); І. Стешенка (І. Сайко, 2001); С. Черкасенка (Н. Антонєць, 2005; В. Вишневський, 2010); В. Науменка (І. Скоропад, 2005); О. Залужного (Л. Смолійчук, 2008); М. Демкова (Н. Белкіна, 1999); С. Ананьїна (Н. Кошечко, 2008); О. Музиченка (О. Тринус, 2013; Н. Ярмач, 2016); Я. Ряппо (А. Ігнат'єва, 2012); Б. Грінченка (К. Тимошенко, 2009); М. Грінченко (М. Лашко, 2015); А. Шептицького (О. Кекош, 2013); Я. Рєзніка (С. Шевченко, 2008) та ін.

3. Численну групу досліджень становлять роботи, у яких без ідеологічних нашарувань проаналізовано освітню діяльність і педагогічні погляди визначних українських педагогів та культурно-освітніх діячів XVIII – першої половини XX століття (117): Г. Сковороди – 5 (О. Туляков, 1999; С. Бакай, 2004; Кулик, 2009; Л. Ткаченко, 2012); І. Франка – 3 (Ж. Гушак, 2011; Р. Вишнівський, 2010); В. Каразіна (О. Мельникова, 2014); Х. Алчевської (О. Олексієнко, 2013); М. Пирогова – 6 (Н. Тучинська, 2013; І. Іноземцев, 2014; О. Горчакова, 2000 та ін.); О. Пчілки (Л. Новаківська, 1999); Л. Українки (В. Черненко, 2011); М. Корфа (О. Попельнюх, 2009; Е. Лещенко, 2015); М. Аркаса (Н. Шарата, 2009); О. Потебні (Н. Зайченко, 2006); П. Куліша (О. Кравченко, 2009); В. Короленка (Р. Коровіна, 2011) і значна кількість робіт, присвячених персоналіям західних регіонів України.

4. В окрему групу ми виокремили дисертації, у яких проаналізовано внесок у педагогічну науку українських учених другої половини XX –

початку ХХІ століття (43): В. Смаля (О. Адаменко, 2010); С. Литвинова (Г. Лесик, 2010); М. Грищенко (А. Тимченко, 2007); О. Захаренка (Н. Орлова, 2008; С. Захаренко, 2008; О. Крутенко, 2012); І. Ткаченка (О. Максимчук, 2002; А. Іванко, 2006); Д. Тхоржевського (Я. Бобилева, 2009); І. Синиці (А. Загородня, 2012); Д. Сергієнка (Н. Постоюк, 2014); О. Довженка (Л. Вовкочин, 2004); В. Помагайби (І. Кириченко, 2010); О. Мороза (А. Мань, 2016); Б. Ступарика (У. Борис, 2015); М. Стельмаховича (І. Вовкобой, 2010); В. Шаталова (В. Чорний); М. Андрієвського (Н. Токуєва); Золтана Баконія (А. Волощук); С. Гончаренка (А. Самко); С. Дем'янчука (Т. Осницька); О. Дубінчук (О. Бйчук); Б. Мітюрова (Ю. Бабак); Ф. Моргуна (Д. Таран) та ін.

5. До п'ятої групи ми віднесли дисертації (50), де переоцінено ставлення до педагогічної спадщини зарубіжних учених-педагогів, які за радянських часів розглядалися як «реакційні», і дослідження доробку зарубіжних учених, ідеї яких не були введені в науковий обіг у той час. Це, зокрема, такі персоналії, як Джон Дьюї (В. Коваленко, 2000; Н. Кравцова, 2008); Г. Кершенштейнер (Т. Токарева, 2002); Ернст Мейман (А. Степаненко, 2008); Йоган Гербарт (Н. Федчишин, 2009; І. Гоштанар, 2011); Петер Петерсен (О. Мартинович, 2010); Вільям Кілпатрик (А. Куліченко, 2014); Джон Локк (О. Скринська, 2002; О. Габелко, 2010); Гербарт Спенсер (В. Миценко, 2003); Марія Монтессорі (І. Дичківська, 1996; О. Сторонська, 2013); О. Нілл (С. Муравська, 2008; О. Некрутенко, 2010); Пауль Наторп (О. Титаренко, 2008); Хелен Паркхерст (М. Петречко, 2016); Вільгельм Лай (Л. Веремюк, 2014); Януш Корчак (Т. Забута, 1997; С. Денисюк, 2000; В. Кушнір, 2004); Роджерс Карл Ренсом (Н. Бочкарьова, 2013); Холт Джон (Л. Рубан, 2012); Грундвіг Ніколай Фредерік Северін (Н. Шугалій, 2015) та ін.

6. В окрему групу ми виокремили дисертації, у яких представлено українських учених-педагогів діаспори: Іванни Петрів (І. Стражнікова, 2006); Едварда Жарського (І. Кізін, 2011); Антоніни Горохович (О. Палійчук, 2007); Василя Луціва (І. Піц, 2009); Івана Бондарчука (С. Романюк, 2001) та ін.

7. У роки незалежності України започатковано здійснення досліджень порівняльного характеру поглядів українських і зарубіжних учених (6): Софії Русової та Марії Монтесорі (Г. Міленіна, 2015); Василя Сухомлинського й Селестена Френе (І. Суржикова, 2003); Генріха Манна та Костянтина Ушинського (М. Ваховський, 2009); Януша Корчака й Антона Макаренка (Й. Гайда, 2004); Станіслава Шацького та Антона Макаренка (Н. Іващенко, 2012); Миколи Пирогова й Миколи Корфа (Ю. Лавренчук, 2015).

Отже, ґрунтовне вивчення внеску українських вчених у розвиток педагогічної науки практично розпочався зі здобуттям Україною незалежності. Дослідження творчої спадщини вчених-педагогів дає можливість зрозуміти процес розвитку педагогічної науки й шкільної практики, знайти в ньому прогалини, визначити перспективи подальшої праці, зберегти спадкоємність і нерозривний зв'язок поколінь.

AD FONTES: АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Важливим критерієм якості сучасних наукових праць є обізнаність дослідника з першоджерелами, здатність до критичного аналізу документів. Основи наукової джерелознавчої критики закладено істориками І. Войцехівською, Я. Калакурою, С. Павленко. До аналізу джерельної бази історико-педагогічного дослідження апелюють О. Адаменко, Л. Березівська, Л. Вовк, Н. Дічек, Д. Герцюк, Л. Голубнича, Н. Гупан, Л. Зеленська, С. Золотухіна, Н. Коляда, О. Петренко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, Є. Хриков, В. Шпак.

Значну частину джерельної бази з історії вищої освіти України, інкорпорованої на початку ХХ століття, сконцентровано у вітчизняних та зарубіжних архівосховищах і рукописних зібраннях. Важливим є корпус документів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві: ф. 274 – «Київське губернське жандармське управління», ф. 442 – «Канцелярія Київського, Подільського, Волинського генерал-губернатора», ф. 707 – «Управління Київського навчального округу», ф. 711 – «Київська духовна академія», ф. 2162 – «Канцелярія попечителя Харківського навчального округу». Інформативністю вирізняються особисті фонди професорів Д. Багалія, Є. Іванова, М. Пильчикова, О. Потебні, М. Сумцова, М. Халанського та родинний фонд Грушевських. У колекції Центрального державного історичного архіву України в м. Львові вельми змістовними є ф. 146 – «Галицьке намісництво», ф. 165 – «Крайовий комітет», ф. 178 – «Крайова шкільна рада у м. Львів», ф. 639 – «Міністерство віросповідань і освіти (м. Відень)», ф. 725 – «Медико-хірургічний заклад при Львівському університеті». Рух інтелігенції за розвиток вищої освіти репрезентують фонди «Українське наукове товариство імені Т. Шевченка» (ф. 309), «Український університет у Львові» (ф. 310), товариство «Просвіта» (ф. 348), Український національний музей (ф. 750), особисті фонди Ю. Бачинського, А. Вахнянина, В. Дорошенка, І. Крип'якевича, А. Крушельницького, О. Маковея, Ю. Медвецького, К. Студинського, О. Тисовського, С. Томашівського, Г. Хоткевича, А. Шептицького. Висвітлення діяльності молодіжних спілок уможливлюють низка фондів: «Товариство взаємодопомоги студентів сільськогосподарської Академії в м. Дубляни» (ф. 146), «Сокіл-батько» (ф. 312), «Ватра» (ф. 349), «Український студентський союз» (ф. 400), «Український студентський інтернат для студіюючої молоді» (ф. 571), «Товариство українських наукових викладів ім. Петра Могили» (ф. 736), «Українська академічна поміч» (ф. 766), «Січ» (ф. 834).

Серед зібрань Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві важливими є документи, що засвідчують діяльність вищих навчальних закладів періоду національного державотворення 1917–1920 рр.: ф. 1063 – «Генеральний секретаріат Української Центральної Ради», ф. 1064 – «Рада Міністрів Української Держави», ф. 1065 – «Рада Міністрів Директорії УНР», ф. 1115 – «Центральна Рада», ф. 2201 –

«Міністерство народної освіти та мистецтва Української Держави», ф. 2581 – «Генеральне секретарство освіти УНР», ф. 2582 – «Міністерство народної освіти Директорії УНР». В Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на увагу заслуговують ф. I – «Літературні матеріали», Ф. II – «Історичні матеріали», Ф. III – «Листування», Ф. VIII – «Київський університет»; особисті фонди В. Антоновича, Д. Багалія, М. Бережкова, М. Василенка, М. Володимирського-Буданова, Б. Грінченка, В. Данилевського, М. Довнар-Запольського, В. Доманицького, М. Драгоманова, В. Іконникова, О. Кістяківського, А. Кримського, М. Кулябко-Корецького, О. Левицького, І. Лучицького, О. Русова, С. Шелухіна та інших, а також вихованців вищих навчальних закладів України (С. Маслова, О. Назаревського, С. Щеглової). Наукову цінність мають матеріали Д. і К. Антоновичів, С. Русової, І. Огієнка, С. Смаль-Стоцького (у складі Центрального державного архіву громадських об'єднань у м. Києві), О. Кістяківського та О. Марковича (в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського).

Репрезентативністю характеризуються колекції документів регіональних архівосховищ, зокрема фонди «Львівський університет» (ф. 26) і «Львівська політехніка» (ф. 27) Державного архіву Львівської області, Буковинської крайової управи (ф. 3) і Чернівецького університету (ф. 216) у Державному архіві Чернівецької області. До найсолідніших у складі Державного архіву м. Києва належить корпус документів Київського університету (ф. 16), доповнений матеріалами Київської політехніки (ф. 18), Київського комерційного інституту (ф. 153), Київських вищих жіночих курсів (ф. 244), «Київського Фребелівського інституту (ф. 216), Київської консерваторії (ф. 297). Для з'ясування процесу університетотворення за часів українських урядів значущим є фонд Р-936 – «Український народний університет. Київський державний український університет». У складі Державного архіву Харківської області варті уваги фонди ф. 667 – «Харківський університет», ф. 770 – «Харківський технологічний інститут» і ф. 772 – «Харківський жіночий Політехнічний інститут». Вагомими є документи Новоросійського університету (ф. 45), Одеських вищих жіночих курсів (ф. 334), Одеських вищих медичних жіночих курсів (ф. 62) у зібраннях Державного архіву Одеської області. Функціонування Кам'янець-Подільського державного українського університету засвідчено фондом Р-582 Державного архіву Хмельницької області. У складі Державного архіву Дніпровської області змістовністю вирізняється ф. 2065 – «Приватний політехнічний інститут у Катеринославі». Філія Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині містить ф. 1105 – «Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька» і ф. 1334 – «Ніжинське історико-філологічне товариство». Загалом джерельний масив, сконцентрований у державних архівах різних рівнів, Інститутах рукописів України Києва та Львова, дає змогу з'ясувати особливості організації освітнього процесу у вищій школі на початку ХХ століття. Перспективним є дослідження

інформаційного потенціалу архівних колекцій Австрії, Ватикану, Російської Федерації.

С. В. Лапаєнко

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ ІЗ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (2016–2017)

За останні роки створено декілька концепцій реформування галузі освіти, зокрема: Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [1], Концепція моделі Школи відкритої освіти [2], Концепція початкової освіти [3], Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [4], Концепція середньої загальноосвітньої школи України [5] та ін. Охарактеризуємо основні з них.

Метою Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [4] є забезпечення проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти за такими напрямками: ухвалення нових державних стандартів загальної середньої освіти, розроблених з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; запровадження нового принципу педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, вчителя й батьків; підвищення мотивації вчителя шляхом підвищення рівня його оплати праці, надання академічної свободи та стимулювання до професійного зростання; запровадження принципу дитиноцентризму (орієнтація на потреби учня); удосконалення процесу виховання; створення нової структури школи, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти й набути ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; справедливий розподіл публічних коштів, що забезпечить рівний доступ усіх дітей до якісної освіти; децентралізація та ефективне управління загальною середньою освітою, що сприятиме реальній автономії школи; створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби й технології для навчання учнів, вчителів і батьків; створення необхідних умов для навчання учнів безпосередньо за місцем їх проживання, зокрема в сільській місцевості, або забезпечення регулярного підвезення до шкіл.

Передбачається, що реалізація Концепції здійснюватиметься протягом 2017–2029 років трьома етапами та сприятиме поліпшенню якості загальної середньої освіти загалом; подоланню територіальних відмінностей у якості загальної середньої освіти; забезпеченню престижності професійної освіти; поліпшенню якості вищої освіти завдяки якісній підготовці в школах і кращому конкурсному відбору абітурієнтів.

Концепція початкової освіти [3]. Метою чотирирічної початкової освіти є різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування морально-

етичних і загальнокультурних цінностей, оволодіння ключовими й предметними компетентностями, необхідними життєвими та соціальними навичками, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя в демократичному суспільстві.

Як результат шкільного навчання подано портрет випускника початкової школи (певні досягнення учня): в особистісній сфері: усвідомлює свою належність до України як держави, орієнтується в загальнолюдських і національних цінностях; виявляє патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави, традицій українського народу, естетично-ціннісне ставлення до творів мистецтва; толерантність до інших культур, поглядів, звичаїв; засвідчує громадянську ідентичність у вчинках і діяльності; застосовує соціальні норми, правила в ситуаціях, що передбачають виконання різноманітних ролей (учня, члена сім'ї, члена місцевої громади, громадянина); усвідомлює основні моральні норми й орієнтується на їх дотримання й виконання, розпізнає вчинки, які суперечать моральним настановам, і виявляє до них негативне ставлення; у загальнопізнавальній і предметній сферах: позитивно ставиться до школи, до навчання, розуміє необхідність навчання, самоосвіти як умову життєвого успіху; читає та розуміє художні, науково-пізнавальні й інструментальні тексти; здійснює пошук потрібної інформації, застосовує її в навчально-пізнавальній діяльності та життєвому досвіді; використовує різні способи пошуку інформації в довідникових джерелах, зокрема за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; самостійно працює з інформацією, поданою в різних форматах (текст, малюнок, таблиця, діаграма, схема); встановлює кількісні й просторові відношення між реальними об'єктами навколишньої дійсності (природними, культурними тощо); володіє знаннями про природу, її складники, про тіла, речовини, їх властивості; застосовує способи природоохоронної діяльності; застосовує набутий досвід для збереження, зміцнення фізичного, соціального, духовного та психічного складників здоров'я, для виконання правил безпечної поведінки; використовує засвоєні способи навчальної діяльності у вирішенні предметних і міжпредметних завдань, способи самоконтролю й самооцінювання результату в порівнянні зі зразком, із планом, зі схемою; творчо застосовує знання, уміння, способи діяльності в нових умовах; встановлює причинно-наслідкові зв'язки, доводить правильність міркувань, висловлює оцінні судження з приводу побаченого, почутого, прочитаного; у комунікативній сфері: виявляє здатність взаємодіяти з іншими людьми, співпрацювати й досягати спільних цілей; користується рідною мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу; демонструє мотивоване ставлення до вивчення іноземної мови; використовує мовленнєві засоби для вирішення різних комунікативних завдань: усвідомлено й довільно будує зв'язні усні та письмові висловлювання, володіє монологічною й діалогічною формами; уміє спілкуватись і взаємодіяти в різних видах співпраці з дорослими та однолітками.

Концепція середньої загальноосвітньої школи України [5] спрямована на вдосконалення змісту загальної середньої освіти, що має забезпечити

різнобічний розвиток, виховання та соціалізацію особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві й цивілізованій взаємодії з природою, прагне до самовдосконалення та навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору й самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності, має сформовані моральні цінності.

Список використаних джерел

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) : схвалено Президією НАПН України від 21 квіт. 2016 р. / НАПН України, Ін-т соц. і політичної психології ; [за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського]. – Київ, 2016. – 20 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://mediaosvita.org.ua/book/kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity/> (дата звернення: 30.10.2017).
2. Концепція моделі Школи відкритої освіти / В. Ястребова [та ін.] // Рідна шк. – 2016. – № 2/3. – С. 21–25.
3. Концепція початкової освіти : проект / НАПН України ; розроб. концепції: Савченко О. Я., Бібк Н. М., Мартиненко В. О. [та ін.] // Початкова шк. – 2016. – № 6. – С. 1–4.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : схвалено розпорядж. Кабінету Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р // Офіц. вісн. України. – 2017. – № 1. – С. 22. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/.
5. Концепція середньої загальноосвітньої школи України. Про зміст загальної середньої освіти : науково-аналітична доповідь [Електронний ресурс] / О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, О. М. Топузов та ін. ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : НАПН України, 2015. – 118 с. – Режим доступу: <http://undip.org.ua/upload/tmp/Про%20зміст%20загальної%20середньої%20освіти.pdf>.

М. В. Лашко

ВИВЧЕННЯ СПАДЩИНИ М. ГРІНЧЕНКО В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Після проголошення незалежності України в 1991 р. дослідники почали вивчати педагогічні персоналії, які раніше з різних причин були вилючені з наукового простору або оцінювалися упереджено в рамках радянського дискурсу. Найбільш повно вони представлені в колективному посібнику «Українська педагогіка в персоналіях» (2003), підготовленому провідними українськими науковцями за редакцією академіка О. В. Сухомлинської (Н. Б. Антоненко, Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек та ін.) [2]. До когорти вітчизняних педагогів, теоретичні погляди яких тривалий час не входили до педагогічної науки, належить М. Грінченко. Цей період, особливо друга половина 90-х років, характеризується появою досліджень різних аспектів її творчої спадщини, зокрема педагогічної, просвітницької, видавничої, літературної, фольклорної, перекладацької діяльності. Вони вирізняються новими методологічними підходами, об'єктивними оцінками. Свідченням цього є видання мемуарів діячки (1999). Крім того, у навчальному посібнику «Нариси українського шкільництва» (1996) за редакцією О. Сухомлинської подано статтю Н. Копиленко «Марія Грінченко», яка містить біографічні

відомості, інформацію про педагогічний доробок ученої, її погляди на освіту й виховання. Педагогічна та просвітницька діяльність Марії Миколаївни знайшла відображення в таких статтях Н. Копиленко: «Освітнянський подвиг Марії Грінченко» (1994); «Підручники Б. Грінченка» (1995); «До ювілею подружжя Грінченків» (1998); «В славу Грінченків своєю скромною рукою вписала ти нестерті письмена» (1999).

Діяльність просвітниці вивчали різні дослідники. Так, деякі аспекти її творчості висвітлено в статтях Л. Неживої («Творча спадщина Марії Загірньої і проблеми національної освіти», 1995; «Педагогічна та культурно-просвітня діяльність Марії Загірньої», 1999; «Відображення культурно-освітнього руху в мемуаристиці Марії Загірньої», 2000; «Літературні переклади Марії Загірньої», 2000; Марія Загірня – видавець «Слова о полку Ігоревім», 2000; «Книжка наша – то єдиний провідник освіти», 2001); Л. Неживої, О. Неживого («На ниві добротворення» (до 135-річчя від дня народження Марії Загірньої), 1998); Л. Козар («Марія Грінченко в історії української фольклористики», 2005); М. Думанської («Марія Грінченко як видавець і редакторка: спроба комплексного дослідження», 2007; «Незнана М. Грінченко», 2008); Д. Снісаренка («Село Олексіївка – один із культурних осередків часів учителювання Бориса та Марії Грінченків», 2008) та ін. Окремі сторінки просвітницької й педагогічної діяльності М. Грінченко розкрито в працях сучасних українських учених: Л. Березівської, Н. Гупана, Н. Побірченко, О. Сухомлинської.

У цей період з'явилися й дисертації, присвячені вивченню діяльності М. Грінченко. Так, у дисертації Л. Неживої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук «Літературно-мистецькі та наукові пошуки М. Загірньої» (2001) комплексно проаналізовано особливості творчої манери діячки, її жанрово-стильову специфіку; визначено місце письменниці в літературному процесі й культурно-просвітньому русі; системно висвітлено творчість М. Грінченко в контексті народницької літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.; розглянуто прозові та поетичні художні твори, переклади, науково-популярні книжки, мемуари письменниці; з'ясовано її внесок у розвиток вітчизняної філологічної науки; досліджено літературознавчі, фольклористичні, лексикографічні праці, у створенні яких вона брала безпосередню участь. У дисертації М. Думанської «Організаційно-видавничі та редакторські аспекти діяльності Марії Грінченко» зі спеціальності 27.00.05 – теорія та історії видавничої справи й редагування (2010) проаналізовано особливості видавничої та редакторської діяльності просвітниці; висвітлено її роль у редагуванні творів Б. Грінченка; розглянуто й розкрито особливості видавничої діяльності; охарактеризовано роль М. Грінченко у виданні творів Н. і Б. Грінченків.

У 2015 р. з'явилася дисертація М. Лашка «Педагогічна і просвітницька діяльність М. Грінченко (1863–1928)», у якій з'ясовано основні чинники, що впливали на формування та становлення М. Грінченко як педагога-просвітника; визначено періоди та особливості її педагогічно-просвітницької діяльності; розкрито загальнопедагогічні ідеї діячки, її внесок в українське

підручникотворення й підходи до створення підручника як провідного засобу поширення грамотності серед українського населення, розвитку розумових здібностей учня; виявлено погляди на сімейне виховання; схарактеризовано напрями просвітницької діяльності [2].

Зросла загальна кількість праць про різні аспекти творчої спадщини діячки. Дослідники намагаються уникнути в них догматичних підходів, відновити ім'я вченої в загальній історії національного й культурного відродження. Особливістю цього періоду є те, що постать М. Грінченко справедливо увійшла до плеяди видатних вітчизняних педагогів-просвітників.

Список використаних джерел

1. Лашко М. В. Педагогічна і просвітницька діяльність Марії Грінченко (1863–1928) : дисертація ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. В. Лашко ; наук. керівник Л. Д. Березівська ; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2015. – 307 с.
2. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / [О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антоненко, Л. Д. Березівська, Л. С. Бондар, Н. Я. Бугаєнко, Н. П. Дічек, Т. К. Завгородня, Т. О. Ляпіна, І. П. Маноха, Л. В. Пироженко, Н. С. Побірченко, Т. О. Самоплавська, Б. М. Ступарик, В. В. Тригубенко, О. А. Удод, Т. В. Філімонова] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – Кн. 1 : Х–ХІХ століття. – 621, [3] с. ; Кн. 2 : ХХ століття. – 549, [3] с. ; Кн. 2. – 552 с.

О. М. Мельникова

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ КАРАЗІНА (90-ті рр. ХХ ст. – до сьогодні)

Дослідження історико-педагогічного процесу дає змогу з'ясувати, яку роль відіграє в ньому окрема особистість. У зв'язку з цим сучасна історико-педагогічна наука висунула низку вимог, яких слід дотримуватися під час наукових розвідок, що стосуються життя й діяльності видатних персон.

Соціальні потрясіння різних епох відсторонили в тінь постать Василя Каразіна, ученого, громадського діяча, просвітителя, педагога. Вивченню творчої спадщини цієї непересічної людини в історії педагогіки України, зокрема Слобожанщини, присвячено праці як науковців попередніх століть, так і сучасних дослідників. Проте оцінки й висновки вчених щодо його діяльності настільки різнопланові, що маємо всі підстави стверджувати: вона й у минулому, і нині недостатньо поцінована.

Нами було виділено три етапи в розвитку досліджень науково-просвітницької та управлінської діяльності В. Каразіна: *I етап* – друга половина ХІХ ст. – 20-ті роки ХХ ст. – становлення загальних основ вивчення творчої спадщини В. Каразіна в працях його сучасників і послідовників, українських і російських освітніх діячів; *II етап* – 30-ті – 80-ті роки ХХ ст. – вивчення науково-просвітницької діяльності В. Каразіна з позицій радянської історіографії та ігнорування його ідей; *III етап* – 90-ті роки – до сьогодні – актуалізація ідей В. Каразіна.

Закцентуємо увагу на останньому етапі, пов'язаному з реальними змінами та якісними зрушеннями, що спостерігаються в історико-педагогічних дослідженнях із 90-х років ХХ ст. Процес демократизації українського суспільства сприяв інтенсивному стиранню «білих плям» в історії української педагогіки та висвітленню її з нових позицій; звернення дослідників до аналізу й осмислення окремих явищ і процесів минулого, педагогічних персоналій, що раніше через різні причини не вивчалися, сприяло появі ґрунтовних історіографічних розвідок [1, с. 30].

Особливістю цього етапу є те, що постать В. Каразіна справедливо увійшла до плеяди видатних вітчизняних освітніх діячів, що, на нашу думку, підвищило рівень зацікавленості його творчою спадщиною. Завдяки старанням наукової громадськості в 1999 р. Харківський університет одержав ім'я справжнього свого засновника – Василя Назаровича Каразіна.

До вивчення просвітницької діяльності В. Каразіна зверталися такі дослідники, як А. Андрєєв «Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы» (2009); Н. Березюк «Неизвестный В. Я. Джунковский: ректор Харьковского университета 1821–1826 гг. (В. Я. Джунковский и В. Н. Каразин: исторические параллели)» (2008), «Библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина за 200 лет (1805–2005)» (2006); А. Болебрух «Соціальні пріоритети В. Н. Каразіна: суспільна думка доби Просвітництва (1760–1820-ті рр.)» (2008); Р. Клейменова «Общество любителей российской словесности. 1811–1930» (2002); О. Узбек «Василий Каразин из рода Караджи» (2002); І. Лисяк-Рудницький «Каразін і початки українського національного відродження» (1994); І. Лосієвський «Русская лира Украины: русские писатели Украины первой четверти XIX века» (1993); І. Прокопенко, Д. Кочат «История становления и развития народного образования на территории Харьковщины в дооктябрьский период (XIX – нач. XX в.)» (1990); С. Сірополко «В. Н. Каразін – засновник Харківського університету» (2001); В. Шендеровський «Нехай не гасне світ науки» (2003); Л. Георгієв «Vasiliy Karasin: живот и дейност: (по случай 200 г. от основаването на Харковския нац. унив. “В. Н. Каразин”)» (2005) та ін.

Слід зазначити, що на сторінках сучасної періодики також почали з'являтися матеріали, в яких автори намагаються об'єктивно висвітлювати творчість В. Каразіна з демократичних і гуманістичних позицій. Зокрема, мова йде про такі видання: журнали – «Київська старовина», «Русская литература», «Университеты»; альманахи – «Хроніка 2000: Український культурологічний альманах», «Харьковский исторический альманах»; газети – «Освіта», «Время», «Харківський університет» та ін.

Отже, історіографічний аналіз різних джерел із проблеми дослідження дав змогу довести актуальність і значущість наукового доробку В. Н. Каразіна в соціокультурних умовах упродовж другої половини ХІХ ст. – початку ХХІ ст.

Список використаних джерел

1. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Нестор Миколайович Гупан. – Київ : А.П.Н., 2002. – 224 с.

В. В. Олійник

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА НАЦІОНАЛЬНІЙ ОСНОВІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ (1991–2002)

Нині в ході реформування освітньої галузі в глобалізаційних і євроінтеграційних умовах відбуваються зміни й у загальній середній освіті. Основну увагу звернено на здійснення освітнього процесу на національних засадах. Відповідно Міністерством освіти і науки України видано низку нових нормативних документів, у яких наголошено на впровадженні національного компонента в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

З огляду на це доцільним є погляд у минуле, коли з проголошенням незалежності України (1991) на законодавчому рівні визначалися принципи реалізації освітнього процесу (національний, демократичний, гуманістичний) у закладах загальної середньої освіти.

Історіографічний пошук засвідчив, що сучасні вчені (Л. Д. Березівська, В. Г. Кремень, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська та ін.) в історико-педагогічному аспекті схарактеризували досліджуваний період у контексті розвитку української освіти [1; 2; 6; 7; 8]. Мета нашої розвідки – на основі аналізу нормативно-правових документів розкрити суть національного принципу організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти України протягом 1991–2002 рр. із метою осмислення досліджуваної проблеми на сучасному етапі розбудови нової української школи.

Після проголошення Акта про державну незалежність України (24 серпня 1991 р.) українські освітяни активно здійснювали реформування шкільної системи освіти в умовах розбудови Української держави. 1991–2002 рр. можна назвати періодом національної самоідентифікації в освіті. У цей час активно розроблялася нормативно-правова база розвитку шкільної освіти України. Так, у 1991 р. ухвалено Закон Української РСР «Про освіту». У документі задекларовано основні принципи освіти: гуманістичний; демократичний; доступність освіти та рівність умов для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку; органічний зв'язок із національною історією, культурою. Цей документ став першим національним у нашій незалежній державі. Зазначимо, що впродовж 1993–2003 рр. він зазнавав змін і доповнень [1; 2, с. 18; 4].

У 1992 р. на I Всеукраїнському з'їзді працівників освіти схвалено Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України в 1993 р. У Програмі одним із принципів її реалізації виокремлено національну спрямованість

освіти, що полягає в невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією й народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освіти важливим інструментом національного розвитку й гармонізації національних відносин. У документі зазначено, що національне виховання є органічним компонентом освіти та охоплює всі складники системи освіти. Наголошено, що національне виховання в Українській державі має бути спрямоване на формування в дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, традицій, звичаїв й інших соціально значущих надбань вітчизняної й світової духовної культури [3].

Указом Президента України в 1992 р. створено Академію педагогічних наук України як вищу галузеву державну наукову установу, що здійснює науково-методичне забезпечення модернізації національної системи освіти. У 1995 р. на парламентських слуханнях про стан освіти в Україні значну увагу приділено розвитку українознавчого складника в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти [6]. Упродовж 1993–2001 рр. Міністерством освіти України видавалися різні нормативні документи (накази, концепції тощо), де зазначалося про запровадження національного компонента (використання державної символіки в школі; комплексні заходи щодо всебічного розвитку й функціонування української мови; навчальні плани початкової школи з українською мовою навчання та мовами національних меншин) в освітній процес.

Ще одним важливим національним документом, затвердженим Указом Президента України в 2002 р., є Національна доктрина розвитку освіти. У ній наголошено на запровадженні національного принципу освіти. Він є одним із головних пріоритетів, органічним складником освіти. Також зазначено, що національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань [5].

Таким чином, аналіз основоположних нормативно-правових документів (Закон України «Про освіту», 1992; Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), 1993; Національна доктрина розвитку освіти, 2002) незалежної України дав змогу зробити висновок, що державна освітня політика 1991–2002 рр. спрямовувалася на створення української системи загальної середньої освіти, де серед інших (демократизації, гуманізації, гуманітаризації, безперервності тощо) пріоритетним принципом її поступу проголошувався національний.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в перше десятиліття незалежної України : нормативно-правові документи (1991–2002) / Березівська Л. Д. // *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities : International scientific conference, february 23rd, 2018 / Vytautas Magnus University. – Kaunas, 2018. – P. 122–125. – Бібліогр.: 7 назв.*

2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти України в умовах державотворення (початок 90-х років XX ст.) / Березівська Л. Д. // Молодь і ринок. – № 6 (77). – 2011. – С. 17–21.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») // Освіта. – 1993. – Груд. (№ 44/46). – С. 2–15.
4. Закон України «Про освіту» // Законодавство України про освіту, зб. законів. – Київ : Парламентське вид-во, 2002. – 159 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квіт. (№ 33). – С. 4–6.
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21.
7. Савченко О. Я. Зміст шкільної освіти на рубежі століть / О. Я. Савченко // Освіта України. – 2000. – 12 квіт. (№ 15). – С. 4.
8. Сухомлинська О. В. Програми національного виховання в умовах освітніх цивілізаційних змін / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 4–8.

І. О. Орищенко

ПЕРШІ КРОКИ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 90-Х РР. XX СТ.

(за матеріалами з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського)

У 1991 р. Україна вступила на принципово новий шлях розвитку як незалежна держава. Перед нею постало завдання: реформувати всі сфери суспільно-політичного, економічного й насамперед культурного життя на засадах, відмінних від нав'язаного впродовж радянського періоду сценарію. Зокрема, нагальною була потреба розроблення нових шляхів становлення української шкільної освіти для формування освіченої, різносторонньої особистості, здатної реагувати на вимоги повсякденних реалій, успішно діяти в умовах соціокультурних, економічних та політичних перетворень.

До означеної проблеми зверталася у своїх працях Л. Д. Березівська [1; 2], визначивши пріоритети розвитку загальної середньої освіти та шляхи її реформування.

На основі аналізу матеріалів періодичних видань початку 90-х рр. XX ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського («Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР», «Радянська школа», «Радянська освіта», «Інформаційний збірник Міністерства освіти України», «Початкова школа», «Освіта») було виявлено різнопланові документи з розвитку освіти цього періоду (нормативні документи, концепції, проекти), що охоплювали різні напрями освітньої діяльності, зокрема: загальні проблеми організації освітнього процесу [3; 12; 14; 15], мовне питання в українській школі [5; 10], естетичне виховання [6], трудова підготовка учнів [8], робота з обдарованими дітьми [4], літературна освіта [7], деідеологізація закладів освіти [11], використання державної символіки [9] і законодавче

регулювання діяльності приватних середніх загальноосвітніх закладів у державній системі освіти [13].

Зокрема, у концепції виховання підростаючих поколінь суверенної України (О. В. Киричук, 1991 р.) зазначалося, що метою освітньої реформи є створення системи безперервної освіти та вироблення концепції виховання дитини на основі ідей класичної й народної педагогіки, етнопедагогіки та етнопсихології, співпраця з міжнародною спільнотою. У ній представлено нове бачення мети виховного процесу: виховання соціально активної, гуманістично спрямованої особистості [3, с. 34], що більше відповідало новим суспільно-політичним умовам. Автори проекту концепції «Українська школа» вбачали мету школи у формуванні та розвитку особистості з усвідомленою громадянською позицією, системою знань про природу, людину, суспільство [15, с. 2].

Автори розглянутих концепцій [3; 6; 7; 8; 15] насамперед звертали увагу на наявні в системі загальної середньої освіти недоліки: невідповідність кількості україномовних шкіл національному складу населення (наводилися дані, що станом на 1991 р. українською мовою навчалося приблизно 50,4 % учнів), недосконалість матеріально-технічного оснащення, недостатність фінансування, проблеми із забезпеченням шкіл навчальною та методичною літературою тощо. Така ситуація не могла не вплинути на загальний рівень якості освіти й змушувала шукати шляхи для розв'язання проблем освітньої галузі.

Отже, матеріали проаналізованих періодичних видань надають можливість відслідкувати особливості підготовки та здійснення реформ у системі загальної середньої освіти незалежної України початку 90-х рр. ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в перше десятиліття незалежної України : нормативно-правові документи (1991–2002) / Березівська Л. Д. // *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities International scientific conference, february 23rd, 2018* / Vytautas Magnus University. – Kaunas, 2018. – Р. 122–125.– Бібліогр.: 7 назв.
2. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти України в умовах державотворення (початок 90-х років ХХ ст.) / Березівська Л. Д. // *Молодь і ринок*. – № 6 (77). – 2011. – С. 17–21.
3. Киричук О. В. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України / О. В. Киричук // *Рад. школа*. – 1991. – № 5. – С. 33–40.
4. Комплексна програма пошуку, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді «Творча обдарованість» // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР. – 1992. – № 3. – С. 14–22.
5. Комплексний план Міністерства народної освіти УРСР на виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 12.02.91 року «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року» // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР. – 1991. – № 14. – С. 4–23.

6. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури / розроб. Республіканським учбово-методичним кабінетом (центром) естетичного виховання учнівської молоді М-ва освіти України // Інформ. зб. М-ва освіти України. – 1992. – № 5. – С. 2–9.
7. Концепція літературної освіти: проект // Інф. зб. МО України. – 1992. – № 24. – С. 24–28 ; Інф. зб. М-ва освіти України. – 1993. – № 2. – С. 2–8.
8. Концепція трудової підготовки учнів національної школи України : проект / розроб. : А. Вихрущ, М. Гушулей, В. Лопух, Г. Терещук, Д. Тхоржевський // Освіта. – 1992. – 27 берез. (№ 12). – Методист : газета в газеті. – № 3. – С. 1–2.
9. Про використання державної символіки у навчально-виховних закладах України // Інф. зб. М-ва освіти України. – 1993. – № 19. – С. 15–25.
10. Про додаткові заходи на виконання Закону «Про мови в Українській РСР» в системі Міносвіти України : наказ МО України // Інф. зб. М-ва освіти України. – 1992. – № 19. – С. 3–9.
11. Про ставлення до деполітизації народної освіти та роботу партійних організацій навчальних закладів в умовах багатопартійності : тези ЦК Компартії України // Рад. освіта. – 1990. – 21 грудня (№ 103). – С. 1.
12. Програма розвитку народної освіти Української РСР на перехідний період (1991–1995 рр.). Рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР від 19.06.91 р. протокол № 6/37 // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1991. – № 15–16. – С. 3–36.
13. Тимчасове положення про приватний середній загальноосвітній заклад в державній системі освіти // Інформ. зб. М-ва освіти України. – 1992. – № 15/16. – С. 3–17.
14. Тимчасове положення про середню загальноосвітню школу України // Інф. зб. М-ва освіти України. – 1992. – № 15/16. – С. 3–17.
15. Українська школа : [львів. проект концепції укр. нац. шк.] // Рад. освіта. – 1990. – 12 черв. (№ 47). – С. 2–3.

Л. І. Страйгородська

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та появи новітніх носіїв інформації незаперечною залишається актуальність преси. Періодичні (серіальні) видання – це джерело оперативного висвітлення суспільно-політичного життя країни, відображення досягнень науки та техніки, освіти шляхом реалізації властивих їм функцій – інформаційної й науково-комунікативної.

За визначенням ДСТУ, періодичне видання – це видання, що виходить через певні проміжки часу, має заздалегідь визначену постійну щорічну кількість і назву нумерованих та датованих, однотипово оформлених випусків, які не повторюються за змістом [1, с. 5]. До характерних ознак такої друкованої продукції належить: актуальність тематики, різнохарактерність змісту, оперативність і регулярність виходу у світ, відповідність назви характеру й змісту вміщених матеріалів [2, с. 119].

Найбільш поширеними та популярними видами серіальних видань є газети й журнали. Газета – періодичне газетне видання з постійною назвою, що виходить через певні короткі проміжки часу, містить офіційні документи,

оперативну інформацію й матеріали з актуальних громадсько-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературні твори, фотографії й рекламу. Журнал [часопис] – періодичне журнальне видання, яке виходить під постійною назвою, має постійні рубрики, містить статті, реферати, інші матеріали з різних громадсько-політичних, наукових, виробничих та інших питань [1, с. 9].

Нині в період збільшення інформаційного потоку саме бібліотекам як комунікаційним центрам належить провідна роль оптимізації та генерування інформації з метою надання користувачам оперативного доступу до неї. Та все-таки незмінним у діяльності книгозбірень залишається збір, обробка й зберігання друкованих документальних джерел.

Однією з провідних бібліотек нашої держави є Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), завдання якої, зокрема, полягає у формуванні інформаційного ресурсу з питань освіти, педагогіки та психології й збереженні його.

У фонді книгозбірні зберігається значний масив періодики періоду незалежності України. Провідними серед таких видань є науково-теоретичні та науково-методичні часописи Міністерства освіти і науки України, наукових і науково-дослідних установ, зокрема Національної академії педагогічних наук України та її підвідомчих установ, закладів освіти та ін. У них відображено трансформаційні процеси, наукові результати й досягнення у сфері освітньої галузі.

Серед найбільш актуальних і значущих для історико-педагогічних досліджень можна виділити такі видання: «Вища освіта України», «Вища школа», «Педагогіка і психологія» (Вісник НАПН України), «Рідна школа», «Сучасна школа України», «Український педагогічний журнал», «Український історичний журнал», «Освітологія» тощо. Цікавими для дослідників у галузі методики навчання та викладання в закладах освіти можуть бути науково-методичні та науково-практичні часописи, зокрема «Директор школи, ліцею, гімназії», «Дошкільна освіта», «Дошкільне виховання», «Палітра педагога», «Педагогічний вісник», «Початкова школа», «Професійно-технічна освіта» та ін. Офіційні й нормативно-правові документи, постанови уряду тощо з питань науки, освіти й практики друкуються на шпальтах таких газет, як «Освіта», «Освіта України», «Педагогічна газета» та ін.

Отже, періодичні видання висвітлюють перебіг поточних важливих для суспільства подій і фактів, відображають наукові результати й досягнення в галузі науки та освіти й завдяки цьому становлять цінну джерельну базу для історико-педагогічних розвідок.

Список використаних джерел

1. Видання. Основні види. Терміни та визначення: ДСТУ 3017–95 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://umsa.edu.ua/pidrozdilhome/navmetodkab/pdf/dstu_vidannya.pdf.

2. Кушнарєнко Н. М. Спеціальне документознавство: навч. посіб. для дистанційного навчання / М. Кушнарєнко, Ю. В. Трач. – Київ : Університет «Україна», 2010. – 281 с.

С. В. Тарнавська

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЯК СКЛАДНИК ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Вивчення питань становлення та розвитку національної системи освіти в незалежній Україні потребує залучення широкого спектра джерел. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського здійснює вагомую роботу щодо інформаційного забезпечення наукових досліджень і практичної роботи в галузі освіти, педагогіки, психології. Серед наукової продукції, підготовленої фахівцями книгозбірні, на особливу увагу заслуговують бібліографічні покажчики. Вони відіграють важливу роль у проведенні досліджень із проблем розвитку освіти, оскільки містять відомості про різні види документних ресурсів. Бібліографічні посібники значно спрощують пошук і відбір матеріалів, що у свою чергу оптимізує процес формування джерельної бази дослідження.

Співробітниками бібліотеки упорядковано низку бібліографічних видань, у яких відображено різні аспекти реформування освіти в Україні років незалежності. Розглянемо лише частину покажчиків, що дають змогу прослідкувати основні тенденції розвитку освітньої системи – від дошкільної до вищої ланки.

Питанням розвитку українського дошкілля присвячено науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України». Підготовлено два випуски видання. Перший випуск (2009) охоплює матеріали, опубліковані впродовж 1991–2006 рр., до другого випуску (2016) ввійшли публікації за 2007–2014 рр. У покажчику представлено відомості про документи, які висвітлюють нормативно-правове та програмно-методичне забезпечення дошкільної освіти, історію її розвитку, організацію освітнього процесу, психолого-педагогічні засади виховання дошкільників, спеціальні умови розвитку дітей з особливими потребами, питання підтримки дитячої обдарованості, родинного виховання, управління в системі дошкільної освіти, підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Матеріали, що стосуються діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, представлено в бібліографічному покажчику «Загальноосвітня школа України за роки незалежності (1991–2001)» (2002). У виданні подано відомості про публікації, у яких відображено правові й концептуальні засади побудови української національної школи, підходи до організації та проведення освітнього процесу, механізми управління діяльністю школи, принципи розвитку освіти в умовах демократизації суспільства.

Проблеми застосування педагогічних технологій в освіті висвітлено в бібліографічному посібнику «Сучасні освітні технології». Підготовлено три випуски видання (1999, 2001, 2003), які охопили матеріали з 1982 до 2002 рр. Подальший досвід розроблення й використання інноваційних освітніх технологій відображено в бібліографічному посібнику «Сучасні технології в освіті», який підготовлено в двох частинах: ч. 1 «Сучасні технології навчання», ч. 2 «Сучасні технології виховання». Перша частина складається з двох випусків. У першому випуску (2005) подано відомості про публікації, що вийшли друком упродовж 2002–2005 рр., у другому (2015) – 2012–2014 рр. Зазначені видання презентують інформацію про матеріали, що відображають процес впровадження та використання в закладах освіти інноваційних технологій навчання (особистісно орієнтовані, ігрові, проектні, інтерактивні, модульні, інформаційні, здоров'язбережувальні та ін.). Ч. 2 «Сучасні технології виховання» (2006) містить інформацію про документи, які висвітлюють сутність і психолого-педагогічні умови застосування новітніх педагогічних технологій у громадянському, естетичному, духовному, морально-етичному, превентивному, економічному, родинному вихованні. Хронологічні рамки відбору матеріалів обмежено 2001–2005 рр.

Проблеми підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у закладах професійно-технічної освіти, технікумах і коледжах, на виробництві та державною службою зайнятості відображено в бібліографічному покажчику «Професійна освіта України за роки незалежності (1991–2003 рр.)» (2004). У матеріалах, відомості про які включено до видання, розкрито питання нормативно-правового забезпечення галузі професійної освіти, фінансування й технічного оснащення, організації та змісту освітнього процесу, розвитку соціального партнерства в підготовці фахівців, міжнародної співпраці закладів професійної освіти в умовах ринкової економіки.

Розвиток національної системи вищої освіти незалежної України відображено в науково-бібліографічному покажчику «Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, перспективи». Підготовлено три випуски зазначеного видання (другий випуск – у двох частинах; 2008, 2012, 2014, 2015), що охоплюють матеріали за 1991–2013 рр. У покажчику представлено відомості про нормативно-правову базу розвитку вищої освіти, документи щодо концептуальних засад та основних напрямів модернізації вищої школи, оновлення її змісту й застосування інноваційних технологій в освітньому процесі, модернізації вищої освіти в контексті інтеграції України до європейського освітнього простору.

Таким чином, здійснений змістовий огляд бібліографічних показників свідчить, що вони є важливою основою джерелознавчого пошуку з питань розвитку освіти в незалежній Україні. Опрацювання тематичної бібліографії повинно займати першочергове місце в дослідницькій роботі. Усі представлені покажчики розміщено на офіційному веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що сприяє забезпеченню вільного й необмеженого доступу користувача до інформаційних ресурсів.

**ЖУРНАЛ «ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ» 1990-Х РР. У ФОНДАХ
ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ВИДАННЯ
(до 25-річчя від часу виходу)**

На початку 1990-х рр. в освітньому просторі України з'явилося періодичне видання «Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук України». Засновник журналу – Академія педагогічних наук України (нині – НАПН України). Редколегія зазначала, що «журнал задумано як науково-теоретичний та інформаційний із практичним спрямуванням» часопис, який міститиме повідомлення «про результати наукових розробок із педагогіки і психології та їх упровадження в практику» (№ 1, 1994) [1, с. 4].

Перший номер видання побачив світ у вересні 1993 року, надалі журнал виходив щокварталу. Його головними редакторами в різні роки були: академік, засновник і перший президент АПН України Микола Дмитрович Ярмаченко (із 1993 р. до 1997 р.), академік, президент АПН України Василь Григорович Кремень (із 1998 р.). До складу редакційної колегії часопису 1990-х рр. входили такі видатні вчені, як С. Гончаренко, І. Бех, М. Вашуленко, І. Зязюн, П. Ігнатенко (заступник гол. ред.), Л. Каніщенко, О. Киричук, В. Мадзігон, Н. Ничкало, О. Сухомлинська, О. Савченко та ін. Журнал ґрунтовно висвітлював проблеми педагогічної й психологічної наук, діяльність загальноосвітньої, професійно-технічної та вищої шкіл, підрозділів АПН України. Його дописувачами були відомі науковці Академії й вищих навчальних закладів України, педагоги-новатори.

У перше десятиріччя існування у виданні друкувалися статті з питань теорії педагогіки та психології, історії освіти, дидактики, методики навчання, виховання, народознавства, дефектології, експериментальної роботи в навчальних закладах, професійної освіти. Крім вітчизняних досліджень, часопис висвітлював наукові здобутки в галузі психології й педагогіки за кордоном. На шпальтах журналу з'являлися розвідки про діячів науки, освіти та культури, подавалися огляди педагогічних новинок. Його перший випуск містив такі рубрики: «Питання теорії», «Дидактика, методика, нові інформаційні технології», «Проблеми виховання», «Експеримент: організаційні засади, висновки, рекомендації», «Дефектологія», «Професійна освіта», «З історії педагогіки і психології». Згодом додалися нові: «Народна педагогіка народознавство», «Проблеми управління». Окрім основних «теоретичних» рубрик, видання мало інформаційні розділи: «За рубежом», «Діячі науки і освіти», «Конференції. Ювілеї», «З досвіду», «Інформація».

Деякі випуски вісника були тематичними, присвяченими творчій спадщині того чи іншого педагога. Так, № 1 за 1998 р. присвячено 110-й річниці від дня народження А. Макаренка [2], № 3 за 1998 р. містив рубрику до 80-річчя від дня народження В. Сухомлинського, де було представлено 10 публікацій про творчість видатного педагога [3].

Чільне місце серед публікацій 1990-х років посідали студії з питань оновлення змісту шкільної освіти, методів і методик викладання, навчальних

програм. У часописі неодноразово друкувалися статті на тему української національної школи, національно-патріотичного виховання молоді, педагогічної майстерності вчителів. Автори журналу порушували такі актуальні й сьогоденні теми в педагогіці та психології, як навчання дітей з інвалідністю, явища суїциду, булінгу.

Надзвичайно цікавою й змістовною була рубрика «З історії педагогіки і психології», де знаходимо розвідки з історії освіти в певних регіонах України, історії заснування окремих навчальних закладів, освітніх установ, товариств, друкованих органів тощо.

Таким чином, на сторінках часопису «Педагогіка і психологія» 1990-х рр. відображено найважливіші аспекти розвитку різних галузей педагогічної науки в Україні. Вісник Академії посідав чільне місце серед фахових педагогічних видань означеного періоду й виконував роль своєрідного орієнтиру у формуванні педагогічної науки та практики незалежної України.

Список використаних джерел

1. Педагогіка і психологія. Вісник АПН України : наук.-теорет. та інформ. журн. АПН України / Акад. пед. наук України, «Вид-во «Педагогічна думка». – Київ, 1994. – № 1.
2. Педагогіка і психологія. Вісник АПН України : наук.-теорет. та інформ. журн. АПН України / Акад. пед. наук України, «Вид-во «Педагогічна думка». – Київ : Педагогічна думка, 1998. – № 1 (18).
3. Педагогіка і психологія. Вісник АПН України : наук.-теорет. та інформ. журн. АПН України / Акад. пед. наук України, «Вид-во «Педагогічна думка». – Київ : Педагогічна думка, 1998. – № 3 (20).

О. Б. Бондарчук

КАТАЛОГ «ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ 1917–1945 РР. У ФОНДІ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО» ЯК ДЖЕРЕЛО СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Педагогічна преса – це літопис суспільних подій, це живі люди, які висловлювали свої думки про стан і перспективи розвитку освіти, школи, виховання, у процесі яких вони брали безпосередню участь [2].

У пресодруках минулого відображена не лише історія вітчизняної освіти й педагогічної думки, а й уся та соціальна напруга, що супроводжувала процес формування національної самосвідомості народу, боротьбу за національне та соціальне визволення, за рідну школу. Історія української передової педагогічної думки складалася так, що саме преса, починаючи з другої половини ХІХ століття, стала однією з форм існування й розвитку громадської самосвідомості, поширення передових знань, ідей.

У 20–30-х рр. ХХ ст. науковий пошук відбувався в умовах формування тоталітарного радянського режиму в межах партійно-класового підходу. Це призвело до обмеження, а згодом і до забуття національно-патріотичної періодики. Тогочасна радянська освітня політика була спрямована на

підпорядкування та уніфікацію національних шкіл до загальної системи єдиної трудової школи [1]. Педагогічні періодичні видання стали невід'ємною частиною державної освіти та політико-виховної роботи серед населення.

Розгляд часописів як об'єкта джерелознавства має важливе значення для здійснення наукових досліджень, оскільки вони великою мірою відображають розвиток педагогічної думки, її особливості, проблематику тощо.

До 20-ї річниці заснування Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського її співробітники готують каталог «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського». У ньому буде проаналізовано 87 назв часописів 1917–1945 рр., що зберігаються в книгозбірні. На сторінках журналів розкрито теоретичні й методичні засади реформування та модернізації освітньої галузі в Україні, а також історико-культурні процеси відповідного періоду. Зазначений проміжок часу охоплює історичні події, що пов'язані з національно-демократичним, духовно-культурним піднесенням українського народу, а також із розвитком національної освіти та педагогіки (1917–1920), розвитком ідей педоцентризму й трудової школи (1920–1930), ідеологізації комуністичного виховання (1931–1945).

Каталог періодичних видань сприятиме інформаційному забезпеченню досліджень науковців і практиків не лише з психологічних і педагогічних питань, а й із бібліології, бібліотекознавства, журналістикознавства, культурології.

Список використаних джерел

1. Лобода С. М. Інформаційні можливості періодичної преси ХХ століття як джерела історико-педагогічного дослідження / С. М. Лобода // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка : [зб. наук. пр.] / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – [Луганськ] : Вид-во ЛНПУ «Альма-матер», 2007. – № 21 (137) листоп. 2007 : Педагогічні науки, Ч. 2. – С. 19–26.
2. Пироженко Л. Педагогічна преса як джерело дослідження проблем реформування змісту загальноосвітньої школи / Лідія Пироженко // Історико-педагогічний альманах. – Київ, 2006. – Вип. 2. – С. 16–19.

Т. М. Деревянко

ГАЗЕТА «ОСВІТА» ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (90-ті рр. ХХ ст.)

В Україні з-поміж періодичних видань освітньої тематики вирізняється газета «Освіта» (перейменовано 1991 р., до цього – «Радянська освіта»), що має майже вісімдесятилітню історію. У різні періоди свого існування вона була органом Наркомосвіти УРСР і ЦК Профспілки працівників початкової і середньої школи (до 1960 р.); міністерств освіти УРСР, вищої і середньої

спеціальної освіти УРСР та Республіканського комітету профспілки працівників освіти вищої школи і наукових установ УРСР (до 1991 р.).

Із проголошенням незалежності України в 1991 р. розпочався новий етап розвитку української освіти, і до цього процесу прагнули активно долучатися різні верстви суспільства. Зокрема, це помітно в номерах аналізованого видання вказаного періоду. Так, 26 січня 1990 р. (№ 7) Республіканська рада Педагогічного товариства УРСР і редакція газети запросили всіх, кому не байдужа доля вітчизняної освіти, взяти участь у конкурсі «Національна школа», метою якого було розроблення концепції національної школи.

Протягом півроку на сторінках видання публікувалися надіслані з різних регіонів України проекти концепцій, зокрема з Кіровограда (В. Ю. Каюков «Багатоваріантність»), Івано-Франківська (Р. П. Скульський «Концепція української школи на Прикарпатті»), Львова (колектив авторів «Українська школа»), Гнідина (В. В. Стрілько «Концепція середньої загальноосвітньої української національної школи») та ін. Загалом до редакції надійшло десять авторських концепцій. Вони викликали жваве обговорення серед читачів, які висловлювали власне бачення національної школи, підтримували ідеї розроблених концепцій або ж не погоджувалися із запропонованими новаціями, аргументуючи свою думку. Огляду листів редакція присвячувала окремі публікації. Варто зазначити, що такі матеріали є особливо цінними для дослідження історії освіти, адже вони відображають ставлення громадськості до змін, зокрема в галузі освіти та науки, суперечливі положення, що викликали занепокоєння в тодішнього покоління, і, навпаки, ідеї, котрі знаходили підтримку серед населення.

Крім того, газета була місцем, де оприлюднювалися важливі нормативно-правові документи, причому як уже підписані й затверджені відповідним органом державної влади, так і їхні проекти, що виносилися на обговорення. Зокрема, на сторінках видання опубліковано Закон УРСР «Про освіту» (1991), Закон України «Про науку» (проект, 1995), Закон України «Про освіту» (1995), Закон України «Про загальну середню освіту» (проект, 1997); Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993); Указ Президента України «Про день науки» (1997); Статут асоціації керівників шкіл України (1993), Статут центрів розвою національної освіти в Україні (1996); Положення про рух учнівської молоді України за збереження і примноження традицій, звичаїв, обрядів народу (1991), Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» (1995) та ін.

Поряд із нормативно-правовими документами на шпальтах газети знаходимо й авторські або колективні розробки (переважно концепції), які були створені, зважаючи на нагальні потреби освітньої галузі. Для прикладу наведемо кілька таких робіт: Концепція трудової підготовки школярів (творчий колектив на чолі з Д. Тхоржевським, 1993), Концепція формування світогляду громадянина України (Ю. Руденко, 1996), Концепція шкільної математичної освіти (М. Бурда, З. Слєпкань, Г. Литвиненко, 1996).

Отже, здійснивши аналіз матеріалів газети «Освіта» окресленого періоду, коли українська освіта розбудовувалася на принципово нових засадах відповідно до тогочасних суспільних викликів, з'ясовано, що на її сторінках публікувалися офіційні нормативно-правові документи з питань освіти та науки уповноважених органів держави, напрацювання вітчизняних науковців, освітян, присвячені актуальним проблемам педагогічної теорії й практики, а також дописи читачів, у яких вони висловлювали своє враження від прочитаного, пропозиції щодо вирішення того чи іншого питання тощо. Це дає підстави стверджувати, що для дослідження реформування освіти в Україні аналізоване видання є важливим джерелом інформації.

О. В. Дронікевич

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА СТОРІНКАХ ЗАРУБІЖНОЇ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИКИ З ФОНДУ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СХОМЛИНСЬКОГО

Інтеграція України до європейського освітнього простору неможлива без використання передового досвіду провідних країн світу в галузі освіти. Забезпечити доступ до наукових розробок спроможні зарубіжні періодичні видання, зокрема з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Схомлинського. У фонді книгозбірні широко представлена сучасна фахова наукова періодика Німеччини: «Pädagogik» («Педагогіка»), «Zeitschrift für Pädagogik» («Журнал з педагогіки»), «Zeitschrift für Pädagogische Psychologie» («Журнал з педагогічної психології»); США: «Childhood Education» («Дошкільна освіта»), «Educational Evaluation and Policy Analysis» («Аналіз освітньої політики та оцінювання в освіті»), «Journal of Educational Psychology» («Журнал з педагогічної психології»); Великої Британії: «Gender and Education» («Гендер та освіта»), «British Journal of Educational Technology» («Британський журнал освітніх технологій»); Нідерландів: «Studies in Educational Evaluation» («Дослідження з оцінювання освіти»); Франції: «Revue Française de Pédagogie» («Французький журнал з педагогіки») та Польщі: «Edukacja ustawiczna dorosłych» («Безперервна освіта дорослих»).

Наукові розвідки в журналах «Pädagogik», «Zeitschrift für Pädagogik» і «Revue Française de Pédagogie» присвячено актуальним питанням розвитку педагогічної науки. Розглянуто різні концепції освіти, нові погляди на виховання, розвиток та формування особистості в сучасному світі, розкрито різні підходи до важливих питань педагогіки в зарубіжних країнах. На сторінках видань «Journal of Educational Psychology» та «Zeitschrift für Pädagogische Psychologie» порушено проблему формування й вдосконалення педагогічної майстерності вчителя, висвітлено передові методи дослідження педагогічної психології, створення концепцій навчання та виховання тощо. Матеріали публікацій часопису «Edukacja ustawiczna dorosłych» зосереджено на проблемах організації безперервної педагогічної освіти та освіти

дорослих, підвищенні кваліфікації, здобутті другої вищої освіти. Крім того, у журналі розглядається досвід організації дистанційного навчання. Світову практику використання інформаційно-комунікатційних технологій в освіті досліджено на сторінках видання «British Journal of Educational Technology». Гендерній педагогіці присвячений часопис «Gender and Education», що розкриває сутність та завдання гендерного виховання, його вплив на особистість. У журналі «Childhood Education» висвітлюються загальні засади дошкільної педагогіки, розвиток теорії й практики дошкільної освіти, завдання, зміст і методи виховання дітей дошкільного віку в США, а також йдеться про їх розумове, фізичне, трудове, моральне та естетичне виховання.

Отже, фахова зарубіжна періодика з фонду книгозбірні – джерело для вивчення світового досвіду розвитку освітньої й наукової галузей і порівняння його з вітчизняним, що, зокрема, сприятиме впровадженню найкращих педагогічних і наукових розробок у практику української освіти та науки.

В. М. Іващенко

ЖУРНАЛ «РОБІТНИК ОСВІТИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Середина 20-х років минулого століття ознаменувалася стрімким розвитком видавництва педагогічних періодичних видань. Серед них слід виділити часописи, засновниками яких ставали громадські об'єднання, зокрема професійні організації освітян. Основною метою створення таких видань визначено формування в громадян «правильного» усвідомлення ідеології політичного апарату.

Для здійснення історіографічних розвідок, присвячених вивченню значення й ролі профспілкових організацій освітян у здійсненні радянських перетворень, чи не найпоказовішим є часопис «Робітник освіти», який друкувався в Харкові протягом 1924–1925 рр. Загалом у світ вийшло 10 номерів журналу.

Варто відзначити, що увага його редакції та авторів була зосереджена на висвітленні недосліджених фактів і відомостей роботи як низових осередків професійних організацій, так і центральних органів, що розробляли й координували стратегічну політику їхнього функціонування.

Основними проблемами, що порушувалися у виданні, були, зокрема, такі: організація низових осередків профспілкових організацій освітян, матеріальне становище вчительства, забезпечення охорони праці та пільг, залучення до політичного життя міських і сільських членів Всеукраїнської спілки робітників освіти.

Також на сторінках журналу викладено основні завдання діяльності профспілкових об'єднань, а саме: проведення ліквідації неписьменності й малописьменності, українізація профспілкового апарату, проблеми масової профспілкової роботи, організаційне оформлення центральних,

республіканських, низових центрів й осередків, визначення джерел фінансування (головним стає отримання членських внесків освітян), упровадження адміністративних методів залучення учителів до громадської діяльності.

Проаналізувавши публікації часопису, котрі доносять читачеві окремі факти, відомості про форми та методи залучення освітян до «...спількової й громадської роботи», можемо згрупувати їх за такими напрямками: офіційні законодавчі джерела, які інформують про координацію зусиль профспілкових і галузевих органів щодо виконання поставлених стратегічних завдань; статті, автори яких зосереджують увагу на принципових змінах в освітній політиці, що, головним чином, стосувалися матеріального, фінансового й кадрового забезпечення; матеріали, у яких висвітлено окремі аспекти організації та функціонування Будинків робітників освіти; питання професійної підготовки й підвищення кваліфікації культурно-освітніх працівників; залучення науковців до проведення лекційної роботи серед робітників і селян; упровадження курсів для «перепідготовки вчительства».

Важливим є те, що в деяких публікаціях цього журналу починають порушуватися питання соціального захисту освітян, які в майбутньому будуть у центрі уваги всіх профспілкових видань.

Отже, проаналізувавши матеріали часопису, з'ясовано, що він є важливим джерелом для історико-педагогічних розвідок, присвячених, зокрема, діяльності профспілкових організацій працівників освіти.

Н. М. Кропачева

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Під час виявлення, відбору та групування документів для науково-допоміжного бібліографічного показника «Національно-патріотичне виховання в Україні» особливу увагу упорядників приділено законотворчій і регулятивній діяльності вищих державних інституцій, що координують та узгоджують основні напрями системи національно-патріотичного виховання в Україні в правовому полі. Так, простежуючи зміни в механізмі впливу державної політики на процес формування національно-патріотичного виховання на сучасному етапі розвитку української державності, що відображено, зокрема, у змісті відповідних нормативних джерел, слід наголосити на значенні розроблення й затвердження Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. У ній уперше визначено основні складники національно-патріотичного виховання (громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання) та сфери їхнього застосування. Інтеграційні елементи виховання патріотизму: українська державність, ідея спільного майбутнього, захист

територіальної цілісності України, проведення реформ і державотворення – набули конкретного змістового наповнення.

Простежено взаємозалежність змісту нормативно-правових документів і рівнів формування національно-патріотичних цінностей суб'єктів громадянського суспільства, які корелюють із соціальними, суспільними й ідеологічними змінами в суспільній свідомості. Гіпотетично цю конструкцію можна відобразити у вигляді двох вербальних пластів, запропонованих Євромайданом: переосмислення значення національних політичних сил у розбудові законодавчого дискурсу; формування національної та місцевої політики через «майдани» як форму прямої демократії громадян, вивчення законодавчого впливу громадських організацій національно-патріотичного спрямування на діяльність місцевих органів влади. У цьому контексті доречно знову ж таки підкреслити прояв політичної суб'єктності громадян і закріплення правового статусу патріотичних об'єднань у системі законодавчої й виконавчої гілок влади всіх рівнів [2].

Оглядовий аналіз нормативно-правових актів України з питань національно-патріотичного виховання (2014–2017) засвідчив, що впродовж досліджуваного періоду відбулося конституційне закріплення діяльності системи національно-патріотичного виховання на основі антропоцентричного підходу, тобто суб'єктом-носієм патріотизму в соціумі визначено особистість [1]. Створена законодавча база поступово від сегментарності стала набувати атрибутів цілісності, упорядкованості, систематизованості, вводючи діяльність організацій патріотичного спрямування в правові межі.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України : програмно-виховний контекст [програма] / І. Д. Бех, І. К. Чорна ; Ін-т проблем виховання Нац. акад. пед. наук України. – Київ : [б. в.], 2015. – 44 с. – Бібліогр.: с. 42–43.
2. Kurbatov, S. Music of the revolution: for whom the bell tolls? [Електронний ресурс] / Kurbatov Sergiy; Marchenko, Alla // Baltic Worlds. – 2014. – Vol. 7, Issue 1. – P. 45–48. – Режим доступу: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=35&sid=a73684e2-553e-4eb9-af9e84f55970ed38%40sessionmgr103&bdata=Jmxhbm9cnUmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=100912680&db=aph>. – Назва з екрана (Academic Search Premier).

Т. С. Павленко

КНИЖКОВА ВИСТАВКА «ВНЕСОК НАПН УКРАЇНИ В РОЗБУДОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ»: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Сучасні педагогічні книгозбірні є центром накопичення й узагальнення універсальної галузевої інформації, що надходить із величезного масиву джерел. Крім того, вони задовольняють наукові, освітні та самоосвітні інформаційні потреби науковців і практиків. До традиційних засобів

інформаційного забезпечення наукової роботи, сприяння проведенню наукових досліджень належать бібліотечні книжкові виставки.

Виставкова діяльність книгозбірні – важливий складник бібліотечного обслуговування. Саме книжкова виставка є засобом розкриття інформаційних ресурсів бібліотеки та однією з найпоширеніших форм бібліотечної роботи.

Розглянемо підходи до організації та змісту виставки «Внесок НАПН України в розбудову національної освіти», яку підготовлено до науково-практичного семінару «Основні напрями науково-інформаційної діяльності бібліотек (бібліографічної, реферативної, аналітичної) в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів: теорія й практика» (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки).

Виставка репрезентує науковий доробок учених НАПН України, який надійшов до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за останні роки. Вона складається з чотирьох основних розділів:

- 1) НАПН України – 25 років;
- 2) Розвиток освітньої галузі в Україні;
- 3) Забезпечення навчально-виховного процесу;
- 4) Періодичні видання НАПН України.

У першому розділі представлено основні результати діяльності провідних учених НАПН України, практичне впровадження результатів досліджень та експериментальних розробок. Зокрема, такі видання: «Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні», збірник наукових праць «Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики», «Наукові розробки національної академії педагогічних наук України, рекомендовані до впровадження» та ін.

До другого розділу експозиції увійшли праці відомих українських дослідників (В. Г. Кремень, С. О. Сисоєва, О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, І. Д. Бех, Ю. В. Биков, В. Г. Редько та ін.), які репрезентують наукову й інформаційно-аналітичну діяльність НАПН України та її установ.

У третьому розділі представлено нові підручники, навчальні посібники для викладачів й учнів загальноосвітніх шкіл, які забезпечують навчально-виховний процес нової української школи. Зокрема, мова йде про такі видання: Н. П. Басай «Німецькомовні країни», В. Г. Редько, О. В. Басай «Країнознавство: Іспанія, Латинська Америка», Т. К. Полонська «Культура і мистецтво Великої Британії», О. С. Пасічник «Англійська мова для ділового спілкування», Л. П. Величко, Т. І. Вороненко, Н. В. Титаренко «Хімія в завданнях. 7–9 класи», В. Г. Редько «Іспанська мова». Крім того, виставка репрезентує й перший підручник в Україні, зміст якого спрямований на формування ключових компетентностей, виховання громадянина Української держави – «Українська мова. 9 клас» (автори – Н. Б. Голуб та А. В. Ярмолук).

Четвертий розділ експозиції містить періодичні видання, засновником або співзасновником яких є НАПН України, серед них: «Педагогіка і

психологія», «Український педагогічний журнал», «Рідна школа», «Професійно-технічна освіта» та ін. Ці часописи є цінним джерелом для дослідження процесів становлення й розвитку національної освіти України.

Отже, виставкова діяльність надає широкий спектр можливостей для популяризації праць провідних учених із пріоритетних питань освіти, педагогіки, психології, а користувачам – задовольнити свої інформаційні потреби.

Р. І. Палійчук

ЧАСОПИС «НОВИМ ШЛЯХОМ» – МАЛОВІДОМЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

«Новим шляхом» – український педагогічний журнал органу Центрораднацмену Наркомосу РСФРР, що видавався Державним видавництвом України й північно-кавказькою філією в Краснодарі впродовж 1927–1930 рр. (двічі на місяць). Видання готувалося українською мовою, що пов'язано з коротким періодом українського національного відродження на Кубані в 20-х рр. ХХ ст. Станом на 1926 р. українці на Кубані все ще залишалися найчисельнішою етнічною групою (45,48% від загальної кількості мешканців). Однак радянська влада не була зацікавлена в збереженні української кубанської культури. Проти українського населення проводилися репресії. У 1932 р. на Кубані було закрито всі українські школи, не видавалися українські книжки. Українська мова розглядалася як прояв «українського буржуазного націоналізму». Таким чином, українське національне відродження на Кубані виявилось нетривалим.

Характерною рисою журналу «Новим шляхом» є його прикладне спрямування та презентація практико-орієнтованої освітньої методології. У передмові першого номеру видання редакційна колегія зазначила, що матеріал для часопису дібрано з орієнтацією на інтереси й потреби широких мас українського вчительства, а також запросила до співпраці педагогів-практиків.

Розгляд публікацій журналу «Новим шляхом» дає змогу зробити висновок, що видання сприяло формуванню світоглядних та аксіологічних настанов у тогочасних педагогів-практиків. Публікації часопису містять відомості про важливі проблеми освітньо-виховного процесу в школі, що були характерні для досліджуваного хронологічного періоду, та шляхи їх розв'язання. Крім того, через статті аналізованого видання відбувалася багатоаспектна професійна комунікація педагогів. Журнал «Новим шляхом» може слугувати унікальною джерельною основою для сучасних досліджень з історії вітчизняної педагогіки. Крім того, його матеріали є актуальними з огляду на реформування освітньої галузі в Україні.

Список використаних джерел

1. Баклаженко С. Преса на Україні / С. Баклаженко // Новим шляхом. – 1927. – № 1. – С. 52–60.
2. Кальницький Ф. З досвіду українізації шкіл на Кубані в 1928 році / Ф. З. Кальницький // Новим шляхом. – 1929. – № 1. – С. 53–54.
3. Лобода С. М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей: [моногр.] / С. М. Лобода; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 504 с.
4. Марченко В. Про українознавство в школах РСФРР / В. Марченко // Новим шляхом. – 1928. – № 4/5. – С. 39–44.

Відомості про авторів

Албул Ірина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бондаренко Вікторія Володимирівна, старший науковий співробітник Педагогічного музею України

Бондарчук Оксана Борисівна, завідувач відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Гавриленко Тетяна Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

Гупан Нестор Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

Деревянко Тетяна Михайлівна, молодший науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Дроншкевич Олеся Віталіївна, науковий співробітник відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Зайченко Іван Васильович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України

Іващенко Віра Миколаївна, старший науковий співробітник відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Калініченко Надія Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри біології та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Клименко Юлія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Коваленко Євгенія Іванівна, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Коляда Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Корж-Усенко Лариса Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Кравченко Оксана Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кропачева Наталія Миколаївна, науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Лапаєнко Світлана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Лашко Михайло Васильович, кандидат педагогічних наук, молодший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії ґрінченкознавства Київського університету імені Бориса Ґрінченка

Локшина Олена Ігорівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України

Мельникова Ольга Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Олійник Валентина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

Орищенко Ірина Олександрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Павленко Тетяна Степанівна, науковий співробітник відділу науково-документного забезпечення, соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Палійчук Руслана Іванівна, завідувач сектору рідкісних видань відділу наукової організації та зберігання фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Петренко Оксана Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики Рівненського державного гуманітарного університету

Проніков Олександр Костянтинович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Страйгородська Людмила Іванівна, кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Тарнавська Сніжана Вікторівна, кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Терентьєва Наталія Олександрівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання; професор кафедри мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Янченко Тамара Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка